

Л. Клагчић

ЊЕГОШЕВА МИСИЈА У БЕЧУ 1850. ГОДИНЕ

I

О Његошевом боравку у Бечу у јесен 1850. досад се писало мање него о ма ком другом његовом, чак и несравњено безначајнијем, путовању. И оно што је писано не само да је кратко, површно и непотпуно, него је знатним дијелом и нетачно. Да се то увиди довољно је споменути само најопсежнија дјела о Његошу и навести шта се у њима говори о његовом боравку и раду у Бечу 1850.

П. А. Лавров је чак спојио прво и друго Његошево путовање у Италију, па прећуткујући путовање у Беч говори о њима као о једном путовању: „У прољеће 1850 г. 14 априла он се прво упутио у Приморје ради купања, које су му прописали љекари. Но и та је мјера била недовољна: Владици је био дат савјет да пође у Италију. У јуну мјесецу он је већ био у Трсту. У вријеме тога путовања Владика је дуго живио у Напуљу, посјетио је Рим¹⁾. . . (..) У 1851 г. он се вратио у Црну Гору“.²⁾ К томе још додаје савсвим нетачно: „Само у 1850 години пјесника је освјежио пут у Италију ради поправке здравља“.³⁾ И то је све што је рекао о два Његошева путовања у Италију, прећутивши да је између њих било и једно путовање у Беч.

Двије године касније (1889) изашла је такође опсежна монографија о Његошу од Павла Ровинског. У њој се о Његошеву путу у Беч говори врло кратко: „6 новембра Владика се упутио у Беч ради савјетовања са љекарима и у прољеће 1851 г. опет

¹⁾ П. А. Лавров: *Петр' Петровић' Његош' владика черногорскиј и јего литературнаја дејателност'*. Москва 1887. Стр. 198.

²⁾ Лавров, 199.

³⁾ Лавров, 348.

је предузео путовање по Италији, које је и описао Љ. Ненадовић... а 18 октобра те исте године он је већ умро⁴⁾

Но ни домаћи писци нијесу много више писали о томе путовању. Др Лазо Томановић каже: „Али у новембру [1850] Владика опет иде на пут, да зиму проведе у благоме поднебљу напуљскоме. Ту, у Напуљу, наводи га Љубо Ненадовић, познати српски пјесник, који нам је у својим писмима из Италије забиљежио, како је Петар II ту своје посљедње дане проводио...“⁵⁾ Овдје се чак и не спомиње да је Његош прије другог одласка у Италију путовао у Беч.

О том путовању је др Љубомир Дурковић-Јакшић знао много више, па је ипак врло кратко споменуо да је Његош преко Трста отпутовао у Беч, те да је отуд 3/15. децембра 1850. поново отишао у Италију.⁶⁾ Из цитиране литературе Дурковић је знао више о томе путу, а посебице оно што је изнио Јеремија Живановић 1910, па је пропустио да то спомене.

Живановић је према савременим новинама писао о посљедњим годинама Његошева живота. Он је ту испричао само оно што су писале „Србске новине“, па није истраживао друге осим ту наведене податке о овом путовању. Он пише: „На крају јесени Владика је ипак морао, због слаба здравља, напустити Црну Гору и поћи у топлије крајеве. Кренуо се, највероватније, почетком новембра. Которски дописник јавља Срб. новинама да 5-ог новембра полази Његош лађом у Млетке, у којима ће провести зиму. Место у Млетке, Владика је отпутовао у Беч. Односи између патријарха, бачког владике Платона и осталих владика били су веома затегнути, те је сам црногорски владар морао настати да се дође до измирења. И збиља је он унеколико успео. Срб. новинама јављено је из Беча (бр. 139) да је високи посредник „оставивши овај лепо спомен за собом и испунивши најтоплију жељу своју, и као што чујемо и сам задатак свога свраћања у Беч,⁷⁾ отпутовао рано у исту недељу (3. дец.) у Италију, а имено

⁴⁾ Павел А. Ровинскиј: Петр' II (Раде) Петровић' Његош' владика црногорскиј. (1830—1851). С. Петербург' 1889. Стр. 177.

⁵⁾ Др Лазо Томановић: Петар други Петровић Његош као владалац, Цетиње, 1896. Стр. 200.

⁶⁾ Др Љубомир Дурковић-Јакшић: Петар II Петровић Његош (1813—1851). Warszawa 1938. Rozprawy historyczne Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Том XXI, zeszyt 1. Стр. 204. С позивом на годишњицу из 1910, стр. 184, др Дурковић каже да је Његош у новембру преко Трста отпутовао у Беч. С позивом на Летопис 1925, 306, 1. стр. 48; Годишњицу из 1885, стр. 375; Зетски гласник 1934, 42—43, стр. 4, каже да је одмах затим 3/15. децембра 1850. отпутовао из Беча у Италију.

⁷⁾ Живановић овдје напомиње: „Карактеристично је да су се односи између владика, после кратког времена, ипак погоршали В. 3. бр. Војвођанке, од 15 јануара 1851. год“.

у Напољ, бољега здравља ради“.⁸⁾ Шестог децембра већ је био у Трсту, одакле је отишао у Млетке, и одмах је продужио пут на југ“.

Ни новији биографи се нијесу много интересовали за ово путовање. Др Видо Латковић га сасвим прећуткује: „Побољшање је, међутим, било само привремено. У позну јесен болест је поново узела маха. Првобитно је помишљао да проведе зиму у Котору, била је спремљена и кућа у којој ће становати, али се ипак предомислио и крајем 1850 отпутовао по други пут у Италију. У Напуљу се нашао са Љубомиром Ненадовићем...“⁹⁾

О овом путу не говори ништа ни др Петар И. Поповић,¹⁰⁾ а Трифун Ђукић га само спомиње на једном мјесту,¹¹⁾ док на другом датира вријеме Његошево одласка из Беча у Италију.¹²⁾

У једном новијем раду др Љ. Дурковић-Јакшић говори о овоме путу врло кратко: „Из Трста Његош је отишао у Беч, где је остао до почетка децембра, па је отуда отишао такође преко Трста у Напуљ“.¹³⁾

Ристо Ј. Драгићевић је нешто исцрпнији: „Његош је доиста почетком новембра сашао у Котор, а одмах је и Котор напустио, јер 6 новембра извјештава Гагић руско посланство у Бечу да је јуче допутовао Његош на аустријском пароброду у Дубровник и истога дана увече продужио је преко Трста за Беч, гдје мисли да се савјетује са тамошњим љекарима због свога слабог здравља. Неколико дана задржао се Његош у Трсту, јер 12 новембра пише Гагићу из Трста да примљени новац из Русије (7. 531,98 рубља у сребру, односно 14.313 фиорина) пошаље на Цетиње брату му Перу, предсједнику Сената, јер ако би их Гагић задржао код себе на Његошево расположење, како му је био рекао приликом проласка кроз Дубровник, могло би нестати на Цетињу „новацах за плате народним чиновницима“. Истовремено је Његош молио Гагића да преко тршћанског трговца Бајовића пошаље Његошу, кад дође, само интерес са новца које је уложио у Петрограду, што је Његошу, наравно, требало за трошак око лијечења у Италији. — Његош се у Бечу задржао до почетка мјесеца децембра. Ту се, природно је, савјетовао

⁸⁾ Јеремија Живановић: Посљедње године живота Петра II Његоша. Годишњица XXIX (1910), 184—185.

⁹⁾ Др Видо Латковић: Петар Петровић Његош. Ново поколење. Београд 1949. Стр. 111. О Његошевом путу у Беч не говори ни Милорад Меданковић: П. П. Његош последњи владајући владика црногорски од —. У Новом Саду 1882.

¹⁰⁾ Др Петар И. Поповић: Црна Гора у доба Петра I и Петра II. СКЗ. књ. 316. Београд 1951.

¹¹⁾ Преглед књижевног рада Црне Горе од владике Василија до 1918. Народна књига — Цетиње, 1951. Стр. 34—35.

¹²⁾ На Орловом кршу. Романсирана биографија Петра Петровића Његоша. Издавачко предузеће „Рад“. Београд 1960. Стр. 194.

¹³⁾ Љубомир Дурковић-Јакшић: Србијанско-црногорска сарадња (1830—1851). Посебна издања САН, књ. ССLXXII. Историјски институт књ. 6, Београд 1957. Стр. 228.

са стручним љекарима о своме лијечењу, али је истовремено извршио и једну значајну мисију, јер је успио да измири патријарха Рајачића са будимским владиком Платоном и другим архијерејима, а изгледа да је највише тога ради и свраћао овом приликом у Беч, па је 3 децембра отпутовао из Беча за Напуљ ради лијечења¹⁴⁾ За наводе о Његошом посредовању за измирење православних црквених поглавара Драгићевић се позива на споменути Живановићев чланак, па прихвата и мишљење дописника „Србских новина“ о циљу овога путовања.

То би било све што је у озбиљнијој литератури о Његошу написано о овом његовом путовању крајем јесени 1850.

II

О правцу и циљу тога свога путовања Његош није много говорио, па је зато дошло до више нетачних и противурјечних вијести о његовим плановима и намјерама. Најближа је истини вијест попа Вука Поповића, који из Котора 28. октобра 1850. јавља Вуку Караџићу: „Владика Ц. до кои дан саће доље, и говори се да ће поћ и надаље за поклонити се Цару своме. Били су му горје додијали људи, са сваке стране, а за свакојаке после“¹⁵⁾ Которски дописник „Србских новина“ јавио је да ће Његош 5. новембра поћи бродом у Млетке да тамо проведе зиму.¹⁶⁾ Скоро то исто јавио је из Котора 12. новембра (н) и дописник задарског листа „Osservatore dalmato“¹⁷⁾ Нешто проширену ову вијест пренијеле су и друге новине,¹⁸⁾ јављајући чак да је владика већ пошао из Котора преко Трста у Венецију, гдје намјерава провести зиму.¹⁹⁾ Један дописник из Боке Которске јавио је да се владика „сасвим опорављен“ кренуо „на Lloydovom пароброду „Baron Kübeck“ у Трст у пратњи двојице сенатора, одакле ће, како се чује, отпутовати у Беч“²⁰⁾ Чак ни на Цетињу нијесу знали куд је Његош отпутовао, те Ђ. С. 25. новембра јавља „Србским новинама“ да је већ 10 дана откако је Његош отпутовао у Италију.²¹⁾

Владика је стварно кренуо на тај пут 5. новембра 1850.²²⁾ У Трсту се задржао неколико дана, јер је ту требало уредити

¹⁴⁾ Ристо Ј. Драгићевић: Чланци о Његошу. Народна књига — Цетиње, 1949. Стр. 188—189.

¹⁵⁾ Вукова преписка VII, 103.

¹⁶⁾ Србске новине од 2. децембра 1850. О свим тим вијестима види код Дурковића: Сарадња. 227—228.

¹⁷⁾ »Osservatore dalmato«, 2/1850, 185, 4 од 19. новембра.

¹⁸⁾ »Südslavische Zeitung«, 2/1850, 268, 606 (2) од 21. новембра.

¹⁹⁾ »Südslavische Zeitung«, 2/1850, 268, 606 (2) од 21. новембра и 274, 617 (1) од 28. новембра.

²⁰⁾ »Agramer Zeitung«, 25/1850, 285, 761 (1) од 11. децембра.

²¹⁾ „Србске новине“ бр. 134 од 2. децембра 1850 (Дурковић: Србијанска штампа о Његошу и Црној Гори (1830—1851). САН. Грађа III. Историјски институт, књ. 3. Београд 1951. Стр. 190). Вијест је датирана: Цетиње, 25 новембра, дакле када је Његош већ осам дана проборавао у Бечу.

²²⁾ Ровински, 177.

нека важна питања прије одласка у Беч. Из Трста је 11. новембра писао Илији Гарашанину,²³⁾ а сјутрадан Јеремији Гагићу.²⁴⁾ Новине су јавиле 29. новембра из Цеља: „Прекјучер има досмо овдје звијезду југославенску, црногорскога владика, путујућег у друштву двојице Црногорацах у Беч. Као свагда, тако се је и овдје свијет дивој овој дики југославенства, коју (је) природа тако обилато накутила свими душевними и тјелесними силами. Сретно пошао!“²⁵⁾ Тек 2. децембра (н) новине су јавиле из Беча: „Владика црногорски приспео је 29. п. м. у Беч, те се је настанио у гостиони код „Римског цара“. Како се гласа остат ће у Бечу цијелу зиму“.²⁶⁾

У Бечу је Његош остао свега шеснаест дана, до 3/15. децембра, ког дана је рано ујутро отпутовао у Трст, камо је стигао 6. децембра. О његовом повратку у Трст новине су јавиле: „Свиетли господар Црногорски и бердски владика Петар Петровић Његуш, вратио се већ на 18. т. м. из Беча...“ Затим се у истој вијести каже: „Ево се свиетли овај господар спрема за Напуљ где ће цијелу ову зиму провести, а у миесецу свибњу путоват ће у Рим, Турин, Генову, Тоскану, и кроз цијело ломбардо-млетачко краљевство. Надати се је, да ће он као жарки Славјанин описати своје путовање и осталим својим сународницима тиском објавити“²⁷⁾ У Венецију је дошао 24. децембра.²⁸⁾ Већ сљедећег дана написао је из Венеције опширно писмо Вуку Караџићу у Беч.²⁹⁾ Његовим доласком у Венецију завршено је путовање у Беч и натраг, а започело друго и посљедње путовање по Италији.

Разумије се, новинске вијести су добар и поуздан информатор о неким конкретним чињеницама, али када износе своје мишљење онда треба бити врло опрезан, јер оно може навести на криви пут. Према поменутиим вијестима Његош је путовао у Беч: 1. да посјети руског цара; 2. да консултује љекаре о својој болести и њеном лијечењу и 3. да измири патријарха Рајачића

²³⁾ Цјелокупна дјела П. П. Његоша. Просвета, Београд 1935. Писма III, 444—445. У том писму Његош каже: „Ово моје писмо имати ће част пручити Вам један мој човек за којега сте желели да до Вас дође“. По свој прилици о том истом човјеку пише Стефан Перовић Цуца из Београда Вилему Ламблу у писму од 3/15. марта 1851: „... пре три и више месеца владика крене из Црне Горе заједно с мојим оцем, кога ти познајеш, и с јоште два Црногорца у Беч, од који(х) један дође овамо мене известити и писмо ми даде од владике, стане неколико дана и врати се к владци у Беч“. „Историјски записи“, 9/1956, XII/1—2, 336.

²⁴⁾ Писма III, 446.

²⁵⁾ „Југославенске новине“, 1/1850, 199, 799 (3) од 3. децембра

²⁶⁾ „Народне новине“, 16/1850, 279, 775 (1) од 4. децембра; „Југославенске новине“, 1/1850, 202, 810 од 3. децембра.

²⁷⁾ „Народне новине“, 16/1850, 300, 829 (1) од 31. децембра; »Südslavische Zeitung« 2/ 1850, 259, 659 од 23. децембра.

²⁸⁾ „Народне новине“, 16/1850, 300, 832 (4) од 31. децембра.

²⁹⁾ Писма III, 447—450; „Народне новине“, 16/1850, 300, 832 (4) од 31. децембра јавиле су да је Његош стигао у Млетке 24. децембра (н).

са епископом Платоном. Да би се сазнали прави мотиви овога кратког, али по позном јесењем времену напорног путовања, треба размотрити неке вијести и догађаје који су му непосредно претходили и потакли Његоша да не пође прије у Италију него што изврши неку важну мисију у Бечу.

Није лако повјеровати вијестима које говоре о томе да је пошао у Беч само ради консултовања љекара, јер је на путу у Италију, пролазећи кроз Падову, имао прилике да у том граду консултује изврсне љекаре, професоре старог и знаменитог Медицинског факултета. Истина, др Јулије Радишић и Ђорђе Стратимировић, приликом посјете на Цетињу мало прије поласка на овај пут,³⁰⁾ могли су му савјетовати, а Стратимировић изричито каже да му је савјетовао, да кад дође у Беч свакако консултује истакнутог професора Шкоду³¹⁾, али једва да би тешко болесног човјека могло само то потаћи да подузме тако тежак пут у Беч. Но изговор да иде у Беч ради консултовања љекара добро је долазио и увјерљиво дјеловао кад се није, из важних политичких разлога, хтјело рећи због чега се полази на тај пут.

Потреба за посредовањем у измирењу српских владика једва да би могла потаћи Његоша да пође на тај пут. Вјероватније је да је то била једна од његових успутних задаћа, које се прихватио по нечијем наговору тек пошто је дошао у Беч, и то неколико дана касније, кад је већ било завршено службено засједање архијерејског сабора.

Овај пут је несумњиво имао неки крупнији циљ, али о томе недостају, бар за сада, изворни документи који би га расвијетлили. Па ипак, из онога што знамо о Његошевим бригама, преоккупацијама и настојањима у оно вријеме, могућно је извести доста поуздане закључке о циљу тога путовања и о његовим резултатима који су се убрзо показали.

III

Послије познатих својих одговора на писма аустријског министра унутрашњих послова Фр. Стадиона и бана Ј. Јелачића, који су га молили да утиче на Бокеље у циљу њиховог смирења и покоравана владиним уредбама³²⁾ и налозима, те да спријечи бешчинства Црногораца на бокељском подручју, Његош је сматрао да је довољно јасно и недвосмислено одредио свој пријатељски став према Аустрији и да су тиме отклоњење и

³⁰⁾ „Народне новине“, 16/1850, 256, 713 (1) од 7. новембра; новине“, 17/1850, 119, од 21. октобра (Дурковић: Штампa, 189).

³¹⁾ Генерал вон Стратимировић: *Was ich erlebte. Erinerungen von Wien und Leipzig* 1911. Стр. 83; Успомене генерала Ђорђа Стратимировића. Наклада „Адрија“. Беч—Загреб—Лајпциг 1913. Стр. 51.

³²⁾ О почетним мотивима немира у Боки видјети Видо Латковић: *Нешто о Његошу и Бокељима у години 1848.* „Записи“, 11/1938, XIX/6, 329—335.

нестале све сумње у његову лојалност из времена револуционарних дана 1848/49. У одговору Стадиону он је, потврђујући да га „она иста чувства чистога пријатељства која су му свагда одушевљавала спрам сусједне Аустрије и данас ме одушевљавају“, узгредно напоменуо: „Ја немам причине бити непријатељ Аустрије, иако је досадања аустријска политика на наслов Црне Горе и мрзила, али се никад није покушавала против наше слободе, него одселе надам се да ће и код Аустрије бити благородна симпатија к Црногорцима“. ³³⁾ Понављајући скоро то исто Јелачићу он га упозорава на свој одговор Стадиону и каже: „Мене је к овоме заклела из дјетињства најјача и најсвјетија свеза и љубав братска“. ³⁴⁾ Он је доиста утицао на Бокеље помирљиво, те су се прилике у току 1849. у читавој Боки средиле. Стога се надао да ће му Аустрија послје угушења мађарске револуције из захвалности за његово држање ићи на руку више него до тада. Томе се особито могао надати и због малтене отвореног непријатељства Турске према аустријском двору како у вријеме револуције тако и након њеног угушења. Политички вођи револуције на челу с Кошутом нашли су уточиште у Турској, многи су ступили у турску војску и у друге службе и били послати великим дијелом у Босну, гдје су наставили непријатељски рад против Аустрије. ³⁵⁾ Његошу је било потребно да се оружја и спрема за одбрану од Турака, па је мислио да ће га Аустрија у томе, ако не директно помагати, а оно да му неће сметати превоз оружја и муниције преко свог подручја, јединог пута којим је оружје могло доћи у Црну Гору.

Нема сумње, Његошево настојање да се наоружа и снабди је довољном количином муниције стоји у вези и са акцијом коју је у оно вријеме водио Матија Бан по директивама српске владе, односно Илије Гарашанина и круга људи окупљених око центара полске емиграције. ³⁶⁾ Банова је активност била нарочито појачана у другој половини 1849. и првих мјесеци 1850. То се види и из једне његове биљешке:

„4. новембра 1849. Подробан извјештај Гарашанину о постављеним организацијама у Турској, о одборницима на границама, као и о вијестима стигавшим из Албаније.

6-ог новембра 1849. писмо на Красника да се Миридитски Кнез Биб-Дога пожури послати своје људе к Владици и с њим везу утврдити као што је уговорено у Београду.

28. новембра 1849. писмо Владици и Гарашанину којима им се јавља да је већ 11 агената из Херцеговине и 5 из Босне

³³⁾ Писма III, 409.

³⁴⁾ Писма III, 417.

³⁵⁾ Heinrich Friedjung: Oesterreich von 1848 bis 1860. und Berlin 1908. Стр. 227—228.

³⁶⁾ О тој активности виђети од Матије Бана: Три сусрета са владиком Радом. „Записи“, 11/1938, XIX/6, 336—348; Дурковић: Сарадња 64—81, 90—118.

положило у Дубровнику заклетву предамном и протом Николајевићем, и да су им дата сва упуства.

18. децембра 1849. писмо на Владику и Гарашанина да су још три агенције из Херцеговине и осамнаест из Босне положили заклетву с тим да је сва мрежа агентура већ распрострајена. Ту јављам да је савез између Владике и Биб-Доде већ склопљен на велику Владичину радост.

29. децембра 1849. јављам Гарашанину да сам по Верковићу послао Владици три тисуће дуката, достављене ми из Трста преко овдашњег Лајновића, и шаљем му о томе Владичино писмо³⁷⁾

До марта 1850. била је организована, нарочито у Босни, Херцеговини и сјеверној Албанији, мрежа агената за рад по Бановим упутима. Према једном његовом плану, тзв. Уставу за 1850/51, било је предвиђено да се саставе војни планови, које је требало поднијети Његошу на увид и ради евентуалних примједба и накнадних предлога.³⁸⁾ Од тога рада и од извођења планова у вези с њим Његош је очекивао великих резултата. Стога је појмљиво што се бринуо за набавку оружја и муниције. О његовом судјеловању у учвршћивању и проширивању агентске мреже у сусједним турским покрајинама и о припремама за крупније догађаје сазнало се нешто и у Далмацији, па су новине јавиле 22. марта 1850, уз вијест да је одликовао капетана Ристића сребрном медаљом за храброст, да се дописује „са Србиом, приправе чини за бој“.³⁹⁾

Није само због тих крупних догађаја, који су се према Његошевим предвиђањима могли догодити у ближој будућности, било потребно снабдијевати се муницијом, него је њена набавка била нужна и због стања на границама, нарочито источним, према Албанији. У једном допису од 3/15. марта 1850. из Котора каже се: „Из Црнегоре долазе гласови, да се сад често пограничне нахије бију са Арбанасима. Виера је између Љешњанах и Арбанасах од Жабљака до Спужа прекинута, те боја немањка, као воде. Од скоро су Стијењани навалили били на Турке и побијуће жестоко; но овај бој није добро по Турке испао, дочим су три главе поменути берђани уграбили“.⁴⁰⁾ Такви инциденти и бојеви на границама могли су се у свако доба претворити у праве ратове, а за њихово вођење биле су неопходне веће количине муниције. Ономогућење њеног увоза у Црну Гору и погодило би, стога, врло жестоко све Црногорце. Не само да би се до-

³⁷⁾ Др Владан Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија 1814—1894. СКАНУ. Посебна издања XLIX. Друштвени и историјски списи, књ. 19. Београд 1924. Стр. 51.

³⁸⁾ Др Драг. Страњаковић: Политичка пропаганда Србије и југословенским покрајинама 1844—1858. године. Београд 1936. Стр. 17, 21—23, 26 (Прештампано из Гласника Историјског друштва у Новом Саду, књ. IX).

³⁹⁾ Дурковић: Сарадња, 109 (Историјски записи, 5/ 1952, 8, 52).

⁴⁰⁾ „Народне новине“, 16/1850, 72, 197 (1) од 28. марта.

вели у питање планови, на чијој је изради сарађивао и Његош, него би наступила опасност да се Црногорци у сукобима с Турцима и у одбрани од њихових честих нартаја нађу скоро голо-руки. Да се народ не би нашао у таквом положају пред знатно надмоћнијим непријатељем, Његош је предузео кораке да се снабдије муницијом. И у томе настојању он је доживио велико изненађење и разочарање, јер се увјерио да Аустрија према њему и Црној Гори заузима непријатељски став.

Преко трговца и банкара Сп. Гопчевића у Лондону Његош је крајем 1849. наручио да му се преко Трста набави нека количина муниције. О томе је писао тршћанском трговцу Андрији Стојковићу 20. децембра 1849: „Како приспију ту она зрна, а Ви се постарajte својски, да се одма прекрцају на какву трабакулу и одправе за овамо (пер трансито а Монтенеро) с препоруком, да их Гд. Стеф. Бјеладиновић у Котору прими и амо пошале“.⁴¹⁾ Међутим, аустријске власти у Котору нијесу дозволиле да се ова муниција увезе у Црну Гору. Његош се поводом те забране обратио окружном поглавару у Котору 31. јануара 1850. посебном молбом, а овај му је на њу 1/13. фебруара одговорио негативно: „По врховној заповиједи, како је било већ проглашено с Губернијалним објавленијем, и како ће већ бити дошло на познање В. В. П., јест за сада забрањено овден уносити, износити, а такођер и транзит барута, и продаја истог праха забрањена је на ова публична апалта“.⁴²⁾ Овај је одговор, изгледа, зачудио Његоша, па је поново покушао да увјери которског поглавара у неправичност таквог поступка према њему лично и према Црној Гори.

У свом писму од 5. фебруара Његош поново пише Решетару и каже да је „с удивљењем разумио да су ми од власти заустављена у Триесту нека зрна топовска, а тако исто, да сте ми и Ви у Котору зауставили неко мало количество шалитре. Ја се не могу домислити, што значи тај поступак противу мене, јербо, како сам гођ постао владиком овога народа свагда сам с једнаком ревношћу дјејствовао за садржаније доброга согласија и пријатељскога споразумјенија међу Црногорцима и поданицима аустријскијема. Ја сам сто путах у мојему малому кругу дјелом показао пред оба речена народа, ја сам ово дјелом засвједочио у садашњем потресу Аустрије, сачувавши провинцију Бокеску од савршене њене погибије. Ја сам мислио, иако је мој круг дејствија мален, да су моја поступања у самоме двору аустријскоме извјестна, него видим, да се варам и да су правителству сасвијем противни докази, касајући се мене, представљени. Никада са мном правителство не би могло овако поступати, као што је сад поступало к једноме ако и маломе, но искреноме своме сусједу, јербо то није правителство дивље и грубијанско,

⁴¹⁾ Писма III, 421—422.

⁴²⁾ „Историјски записи“, 1/1948, I/1—2, 83—84.

него правителство просвјештене империје аустријске, које је свагда до сад своје благовољеније к мени показивало; мени до сад забрањено није било, колико сам хтио, за овај мали крај набавити оружја или муниције из Аустрије; ја се и сада нијесам томе никако надао, нити се надам, да ће се тај непријатељски поступак противу мене учинити, који сам у сваку згоду и у свако вријеме био и бити ћу по мојој возможности Вам искрени и прави пријатељ. Ја се уздам и молим Вас, да ми пустите то мало салитре, те сте ми у Котору зауставили, и да пишете вашој власти да ми отпусти она топовска зрна из Тријеста; тако исто и унапријед, што би ми од потребе било, да ми не буде забрањено набавити“.⁴³⁾

Но и на сво писмо добио је од которског поглавара негативан одговор од 9/21 фебруара: „Како сам имао чест и недавно објавити вијест по грховноме Повеленију овден је за сад забрањено уношење изношење и провод оружја и муницијах ратних. — Ова мјера не взира само Црну Гору, но је обща и употребљава се за сваку другу државу. — У пуноме суштеству исте мјере не стоји у моју власт испунити зактеву В. В. П. учињену ми с почитаемим листом од 5/17 о. м. под Б. 7., давати то јест допуштење за иношење салнитра, од којег ми пишете, и који усљед помилује Врховне заповједи био је заустављен од ове мјестне Доване“.⁴⁴⁾

Постало је јасно послје ових категоричних одговора да никакви разлози и убјеђивања не могу потаћи которског поглавара да одустане од своје забране увоза муниције у Црну Гору. Том одлуком аустријских власти Црна Гора се једноставно изручивала на милост и немилост Турака, јер је без оружја и муниције било немогућно замислити било какав иоле озбиљнији отпор у случају напада. Осим тога, иза ове забране крила се нека нова, за Црну Гору веома опасна политичка линија аустријске владе. Из дотација са нижим бокелским властима било је тешко, готово немогућно, не само сазнати него ни наслутити куда смјера тај нови политички курс и шта је узрок таквом непријатељском ставу Беча према Црној Гори и њеном владици. А без тога сазнања било је немогућно нешто конкретно предузети да би се утицало на промјену држања аустријске владе. Због тога се Његош обратио писмом у вези са овим губеријалном намјеснику Далмације у Задру, Бијаћу Геталдију, а овај му је 3. априла одговорио такође негативно. Тада се Његош налазио у Боки ради лијечења. Чим је добио Геталдијево писмо, одговорио му је из Котора 7. априла 1850. То писмо свједочи о осјећањима дубоко повријеђеног и разочараног Његоша усљед одлуке аустријске владе о забрани увоза муниције у Црну Гору, па заслужује да буде у цјелости цитирано: „Видим у Вашему поштенome листу од 3-га априла под N^m

⁴³⁾ Писма III, 425—426. Датум: 5/17. фебруара 1850.

⁴⁴⁾ „Историјски записи“, 1/1948, I/1—2, 82—83.

514 да ми је за сада забрањено набављање амуниције из аустријске државе. Оно неколико моји зрна што су ми оставили у Тријест она се не тичу ни уноса ни износа, но преноса из туђе државе чрез овај Ваш крај. За проче није ми ни стало, али зрна, када сам и(х) већ једанпут купио, жао ми је зашто су ми устављена, јербо не могу ћирију против сваке правце за њих плаћати. Моја искреност, која ме свагда одушевљавала спрам правителства аустријскога и коју сам у свакоме случају показао, никад ми није дала помислити да ће се са мном на тај начин поступити.

„Мени је жао што се противу права и разлога са мном тако ступило, и премда знам да нико не мари за моју жалост, али могу да право не исповиједим оно што чувствујем.

„Свијетло министарство младога императора да је управо извијештено о мојим поступцима у прошло вријеме, не би се са мном сада овако поступало. Какви би то слијепи поступци моји били када би ја од амуниције коју би добио из Аустрије, као што веле, Бокељима давао и у њихове се будаласте после плео данас када Аустрија побједоносна миром се наслађава, кад сам исти ланих, када Аустрија немаше кад ни главе на Боку обратити, Боки пријетио да ћу је сву прахом и пепелом учинити ако се од Аустрије оцијепи?

„Ваше Високородије, би ли свакоме благородно мислећем човјеку овакве грдне противности тешко на душу пале? Али ме опет тјещи то да ће истина на истину испрести, и да ће великодушно Аустријско министарство одма мени послати своје високо дозвољеније да могу Црногорци мале потребе од амуниције у аустријску државу куповати“.⁴⁵⁾

Не знамо да ли је и шта Геталди одговорио на ово владино писмо, али је сигурно да он није био властан да мијења владине одлуке, па је одговор — ако га је било могао бити негативан.

Његош се свакако усмено жалио својим пријатељима у Боки, нарочито онима из Аустрије, на неправедно и незахвално држање и поступање аустријске владе према њему и према Црној Гори у вези са овом забраном. Тако се жалио и д-ру Вилему Душану Ламблу за вријеме његова боравка у Котору крајем априла и у мају 1850. Ламбл о томе пише: „Према свему што сам могао сазнати, владика у ствари ужива поштовање и љубав код Црногораца у таквој мјери како то заслужује његово достојанство, а нарочито његова личност, али се ипак не да оповрћи да у народу постоји и странка против њега или стварно против његовог пријатељског држања према сусједним грађанима аустријским, које он никако неће да вријеђа, а сваког кривца са своје стране оштро кажњава. Губернија далматинска му зато чини рђаве услуге и спречава му чак довоз неке робе, нпр. муниције, која се једино

⁴⁵⁾ Писма III, 431—432.

трговином преко Котора у Црну Гору може добити (. . .). Код таквих околности није чудо што се опет буде стара историјска сјећања и права, какво је било оно которско, према коме Млетачка Република није могла након губитка самосталности никоме предати которски округ, него према првотном установљењу да Котор може бирати сам свога бранитеља или владара. — Вечери које сам кроз двије недјеље из дана у дан проводио код владике пружале су нам забаву у разговорима о нашим славенским питањима и о нашим надањима“.⁴⁶⁾

Тешко је рећи јели та мисао о покретању питања права Котора да након губитка млетачке независности сам одлучује о свом заштитнику и господару потекла из Његошеве главе или је Ламбод од некога другога чуо, али је чињеница да се баш у вријеме овог његовог боравка у Котору подигла у више новина прилична бука поводом вијести да ће Аустрија Боку Которску уступити Црној Гори, односно Русији, којој ће служити за стационарање ратне флоте.⁴⁷⁾

Његошу је свакако коначно постало јасно да се питање дозволе за увоз муниције и оружја, макар и за „мале потребе“, мора рјешавати код највећих инстанција, у Бечу. Али је било мало наде да ће се тамо моћи нешто повољно постићи. Аустрија у то вријеме, док је имала замршене односе са Пруском, односе који су могли лако и брзо довести до рата, није жељела да се замјери Турској и да можда, због ратоборности Црногораца, од ње направи савезницу Пруске у будућем конфликту. Каснији догађаји су показали да је став према Црној Гори могао бити промијењен тек онда када је коначно отклоњена опасност рата с Пруском познатим „оломуцким пунктацијама“.⁴⁸⁾ Између Аустрије и Пруске постојао је сукоб, који је руски цар Николај умјетно поттиривао, те га довео до врхунца заоштрености у новембру 1850. Посредовањем руског цара у Оломуцу је био потписан 29. новембра (н) споразум између Пруске и Аустрије, последи којег је Пруска морала заузети сасвим помирљив став и попустити у свим својим захтјевима.⁴⁹⁾ Ово „оломуцко понижење“ Пруске сматрало се у цијелој Европи као дјело руског цара.⁵⁰⁾ Аустрија до овога спо-

⁴⁶⁾ Vilém Dušan: Zpráva o Černe Hore a o Černohorcích. »Časopis Českého Muzeum«. V Praze 1850. Dvadcateho čtvrtého ročníku. Sv. čtvrtý. Str. 521.

⁴⁷⁾ О томе су по више пута писали листови: »Südslavische Zeitung«, »Osservatore dalmato«, »Agramer Zeitung«, „Југословенске новине“, „Народне новине“, и др. О тој вијести и о полемици поводом ње као и о позадини читаве кампање биће говора на другом мјесту.

⁴⁸⁾ Friedjung, II, 1, 117—125.

⁴⁹⁾ О значењу „оломуцких пунктација“ видјети Otuv slovník naučný, s. v. Olomoucká punktace; затим Wielka Encyklopedia Powszechna sergя II, том V—VI с. в. Olomunieckie punktacje.

⁵⁰⁾ В. П. Потемкин (уредио): Историја дипломатије. Свеска прва. Београд, 1945. Стр. 455.

разума није жељела да се њени односи с Турском и даље погоршавају. Тешко је закључити да ли је Његош из своје цетињске перспективе могао то уочити и схватити, али је несумњиво да није могла измаћи његовом далековидом оку чињеница да се Аустрија још налази под одлучним утицајем руског цара, дакле традиционалног покровитеља и заштитника Црне Горе. Та околност понукала га је да се обрати Русији, јер се тада само њеним ауторитетом могло утицати на аустријску владу да допусти наоружање Црне Горе и слободну набавку муниције преко свога подручја.

IV

Ускоро последије Његошева повратка с првог путовања у Италију, с пролећа 1850, почела се приближавати Црној Гори велика опасност од турског напада. Мјесеца јула дошао је по султановој наредби Омер-паша Латас у Сарајево с петнаест батаљона регуларне војске да у Босни и Херцеговини заведе тензимат и њуфус. Херцеговачки везир Али-паша Сточевић, владин пријатељ и побратим, био је противник било каквих реформи, па је послао Омер-пашу у сусрет, још док је био на путу у Сарајево, своје изасланике да му изложе разлоге због којих се у Херцеговини не може завести нови поредак као у другим султановим земљама због њеног географског сложаја и изложености непријатељском нападу с три стране. Међутим, Омер-паша није хтио ни да саслуша ове изасланике, него их је отјерао с поруком да му Али-паша дође на састанак у Сарајево.⁵¹⁾

У Сарајево су се састали босански паше и капетани, међу којима је био и Али-паша Сточевић. Ту им је Омер-паша прочитао султанов ферман о завођењу тензимата у Босни и Херцеговини, те их је позвао да му помогну при извршењу те највише заповијести. Присутни на томе састанку обећали су, прихвативши све султанове наредбе, да ће помоћи да се оне у цјелости проведу у дјело. Након састанка Омер-паша је пошао у сјеверну Босну, а Али-паша у Херцеговину. Уз сагласност Али-пашину послана су два батаљона регуларне војске да зимују у Мостару. Та војска је допрла тек до Коњица, а у Мостару је дошло до побуне. Али-паша, који није искрено прихватио султанове наредбе налазио се тада у Буни, па је одмах пошао у Столар и почео се припремати за одбрану. Омер-паша, кад је зато сазнао, послао је појачања оним батаљонима који су били послати у Мостар, и наредио им да наставе пут. Настала је тако врло заоштрена ситуација.

⁵¹⁾ Др Петар И. Поповић: Црна Гора, 220—225; Фердо Шишић: Босна и Херцеговина за време везировања Омер-паше Латаса (1850—1852). Исправе из Бечког држ. архива сабрао — СКА. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Друго одељење, књига XIII. Београд 1938. Види још; Пацификација Босне 1850—1852. „Обзор“, 79/1939, 16, 1—2 од 20. јануара.

У једном извјештају од 13/25. октобра говори се о приликама у Херцеговини: „По вијестих, које су нам стигле са више странах турске међе, чини се, да ствари у Херцеговини постају озбиљне. Сераскер Омер-паша, знајући да је босански везир Хафиз-паша позван у Цариград, отишао из Босанске Крајине у Сарајево, ваљда зато, да препречи сплетке везира са скупљеними у Сарајеву босанским великаши. Бивши везир одлучио је многе од њих кући, те јих је Омер-паша на свом повратку срио, ал му није пошло за руком свратити јих натраг у Сарајево. — О Херцеговини чује се слиједеће. Омер-паша настојао је из све снаге увести ондје тензимат (нову уредбу). Ну велика страна становништва Мостара, главнога града Херцеговине, није се хтјела подврћи наредбама сераскеровим, ни примити његове чете послате у Мостар, већ су град свој наоружали. — Везир херцеговачки Али-паша борави у Буни, његова сина Ризван-бега задржали су Мостарчани кано таоца. Инсургентни кажу, да јим није зазоран везир него султан. — На 17 листоп. ноћу сазвао је везир сеоске кнезове и остали народ, који му је привержен, те јим рече, да буду под оружјем, ну јоште се незна да ли на обрану своју или на утишање буне, која се међутим није пружила даље од Мостара. До 17 листоп. имао је од прилике 1000 онакве народне војске. Колико се чини, сеоски народ сасвим је приправан покрити се султановим наредбама, ну сумња се о намјерах Али-пашиних. До сада су два батаљона сераскерове војске под Мостаром“.⁵²) Неколико дана касније новине су јавиле да су стигле вијести из Сарајева „да је Омер-паша из Сарајева кренуо са 2200 пјешака, 400 коњаника и с једном батериом, те је отишао у Херцеговину, да удуши мостарску буну“.⁵³)

Читава европска штампа пратила је и коментарисала акцију турске владе на увођењу реформи и на обуздавању самовољних и опорих феудалаца у Босни и Херцеговини. Новине у Аустрији су биле нарочито пуне извјештаја о Омер-пашиним операцијама и о његовим успјесима, који су често постизани безобзирним и суровим проливањем крви. Његош је сигурно такође пратио Омер-пашину акцију не само према новинама него и путем скупљања извјештаја од својих пријатеља и поузданика из Херцеговине. Пред Омеровим налетом падали су баш они фактори у које је он полагао највише наде да ће у споразуму с њим сачувати на границама мир, падали су крупни феудалци, власници раје и турске сиротиње, јер нијесу хтјели да прихвате реформе, него су жељели да владају по староме. Побједоносна Омер-пашина војска се полако примицала границама Црне Горе. У вријеме те велике опасности по Црну Гору Његош је патио и од своје боле-

⁵²) „Југославенске новине“, 1/1850, 171, 683—684 (1—2) од 30. октобра.

⁵³) „Југославенске новине“, 1/1850, 174, 698 (2) од 4. новембра.

сти, иако су новине, можда тенденциозно инспирисане, доносиле вијести о његовом оздрављењу.⁵⁴⁾

Баш тада када се Његош налазио у најтежем положају, долази му у посјету носилац његове Обилића медаље, потпуковник Ђорђе Стратимировић. Новине су доносиле вијести о његовом доласку на Цетиње: „С Цетиња јављају нам, да је г. подполк. Ђорђе Стратимировић 27-га пр. м. поподне тамо приспјео, дочекав бивши од господара владике и тамошње браће црногораца одвећ одлично. Ту је провео тај дан и преноћио па сутрадан одма вратио се у Котор. С њиме је на Цетиње дошао један ађутант г. Мамуле, књижевник њемачкиј Кол и љекар Јулије Радишић.“⁵⁵⁾ Нешто касније новине су опет донијеле вијест: „У једном писму с Цетиња, од 23 пр. м., које нам је истом прекјуче стигло, јављају нам, да је господар владика црногорскиј г. Ђорђу Стратимировићу за спомен даровао јатаган Смаил-аге, кадије сарајевског, који је од Црногораца у боју погинуо.“⁵⁶⁾

Тешко је вјеровати да је у оним приликама посјета једног генералштабног официра Његошу имала само куртоазни карактер. Свакако није било случајно да је с њим на Цетиње допутовао, поред осталих сапутника, и један ађутант гувернера Далмације Лазара Мамуле. О тој посјети је Стратимировић писао у обје књиге својих Успомена, али о својим пратиоцима не говори ни ријечи, те се из његовог причања добија утисак као да је сам путовао. Према новинским вијестима изгледа као да је само преноћио на Цетињу, па се одмах вратио натраг, а он у Успоменама прича како је с Његошем правио „честе излете“ у јужне крајеве ријечке нахије, према Скадарском језеру, те се том приликом дивео његовом високом духу, разуму и патриотским осјећањима.⁵⁷⁾ И не само да у својим књигама не говори ништа о свом друштву, о својој мисији на Цетињу и о својим политичким разговорима с Његошем, него не спомиње ни ону поклоњену му сабљу. Како се из његових Успомена да закључити, он је из Беча, преко Трста, дошао нарочито на Цетиње да се тобоже захвали Његошу за Обилића медаљу, а по свршетку посјете вратио се такође директно у Беч. Сав „политички“ разговор на Цетињу и за вријеме излета састојао се у томе што му се Његош — како он каже — тужио „да га само љубав према Српству, и дужност да Црну Гору чува и по могућности унапреди, приволеше да се

⁵⁴⁾ „С Цетиња јављају нам, да је господар и владика црногорски, милон богу хвала, сасвим оздравио“. „Србске новине“, 17/1850, 117 од 17. октобра; „Народне новине“, 16/1850, 253, 706 од 3. новембра. Затим: „Из Црнегоре ништа новог неима. Владика у здрављу све то боље опоравља се“. „Народне новине“, 16/1850, 259, 725 од 11. новембра.

⁵⁵⁾ „Народне новине“ 16/1850, 256, 713 (1) од 7. новембра; Дурковић Штампа, 189 („Србске новине“, 17/1850, 119 од 21. октобра).

⁵⁶⁾ „Народне новине“, 16/1850, 256, 742 (2) од 18. новембра; Дурковић Штампа, 190 („Србске новине“, 17/1850, 122 од 31. октобра).

⁵⁷⁾ Was ich erlebte, 83.

владичанства прими. Много пута ми је поверавао, да би се радо владичанства одрекао и у великим просвећеним центрима боравио, да се с науком и уметношћу бави — само кад би имао сходног заменика“.⁵⁸⁾ На другом пак мјесту каже: „Он се није завараво у погледу свог стања здравља, па ми се највише жалио што неће моћи довести до остварења још многе велике идеје не само за Српство, него уопште за човечанство“.⁵⁹⁾ Иза тих жалби и изјава наслућују се и многе друге, конкретне жалбе и жеље, које Стратимировић, наравно, прећуткује.

Данас кад се читају Стратимировићеве Успомене и кад се знају прилике у којима се Његош налазио у вријеме његове посјете, управо изгледа невјероватно да један превасходно политички човјек, аустријски официр, добар обавјештајца⁶⁰⁾ и к томе Србин, који жели да свуда нагласи своје српство и словенство, није с Његошем разговарао о тада најактуелнијим политичким и војничким питањима његове угрожене земље. Његош је радо причао о невољама својим и своје земље, па је свакако и овом приликом говорио о ономе што га је највише тиштало. Да ли су га том приликом Стратимировић и његови сапутници потакли да се одлучи на путовање у Беч, тешко је рећи, јер за то немамо још доступних докумената. Није их у Бечком архиву нашао ни Владан Ђорђевић кад је тамо вршио своје познате исписе, али

⁵⁸⁾ Успомене, 51. Овој верзији Његошевих изјава нападно је слична верзија, коју је забиљежио анонимни руски дипломата у Бечу одмах након Његошеве смрти: „Овдје мисле, судећи по његовим поступцима, није ли он хтио, снабдјевши се материјалним благом, оставити Црну Гору, а власт предати брату као свјетовном господару“. „Рускиј архив“, 13/1876, XIII/3, 196. Уосталом, нешто слично је Његош рекао и америчком адмиралу у Напуљу: „Знате ли ви, да сам ја много пута премишљао: да зажмури, па да оставим Јевропу, да дођем у Америку, и да ништа више не читам о Јевропи“. Љубомир П. Ненадовић: Писма из Италије. Просвета. Београд 1946. Стр. 30. О овоме његовом бјекству из Црне Горе су се и раније шириле вијести, па су и неки листови о томе писали. Вук Врчевић поводом једне такве вијести пише Караџићу: „Г. Владика Црногорски (је) са свијем оздравио, а што је у новинама стајало да је побјегао, то ће бити неко нешто они дан омастио, па слагао да му аљина боље маст уфати“. Вукова преписка VI, 589.

⁵⁹⁾ Was ich erlebte, 83.

⁶⁰⁾ У једном повјерљивом извјештају Министарству полиције у Бечу конфидент Кремонен овако је окарактерисао генерала Стратимировића: »Der Exgeneral Stratimirović ist kein Feldherr, sondern ein politischer Agent und total verschuldet. Fürst Michael unterstütztt ihn zwar und trug ihm auf, die Organisirung eines Freikorps schon jetzt in die Vorarbeit zu nehmen. aber der Fürst traut ihm nicht« (Др А. Ивић: Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима. Књ. III, стр. 92. Зборник за историју, језик и књижевност српског народа. Књ. V, Београд 1932).

он није нашао ни многе друге, које или су накнадно нашли други историчари или се зна да морају постојати.^{59б)}

Лавров посебно истиче да је Његош још по свршетку мађарске револуције зажелио да пође у Русију, али је тек 14. октобра 1850. о тој својој жељи писао канцелару Неселроде, молећи га за допуштење да дође у Петроград те да том приликом цару изложи „неопходности народа од старине оданог Русији“⁶⁰⁾ Међутим, Лавров не излаже конкретно какве су то биле неопходности које је господар Црне Горе желио да изложи покровитељу своје домовине, а из разумљивих разлога не говори ни о стварним разлозима зашто руска влада није одмах удовољила тој молби.

Та је молба, дакле, упућена последије разговора са Стратимировићем и у вријеме када је било очигледно да ће Омер-паша силом оружја продријети у градове побуњене Херцеговине, савладати Али-пашу и потом стићи на границе Црне Горе.

Својим држањем за вријеме револуције и одржавањем веза са противницима руске политике Његош се замјерио и учинио подозривим не само бечкој влади него и руској дипломатији. Али за њега није било избора, те се морао обратити руској влади молбом да га цар прими. Знао је да се аустријска влада може склонити на удовољење његовим молбама само на тај начин ако руска влада на њу изврши притисак у том смислу. Но опасност се тако брзо приближавала да он није имао времена да сачека на Цетињу одговор руског канцелара на молбу од 14. октобра.

О непосредним припремама и намјерама Омер-пашиним према Црној Гори Његош је сазнао из једног извјештаја руског конзула Гагића из Дубровника. Гагић му је 30. октобра 1850. доставио извјештај, који је истовремено послао у Беч своје посланству. У том се извјештају каже: „Мјесец дана тому назад био је овди један турски инжињер, полковник „Али-Риза-Беј“, под предлогом да развиди неку малу разлику на граници турској близ Дубровника и Котора. Но права и озбиљна његова мисија била је да сазна и да се добро извијести о положењу Црне Горе и њене окружности, о чему је он највише настојао и у пијанству његовом једанпут изустио се аустријском комесару, да је план операција сачинио, који ће предати сераскеру Омер-паши, да га овај по султановој заповиједи изврши на прољеће против Црне Горе — утврђавајући да је Porta сасвим ријешила под своју власт покорити Црну Гору, да би у Херцеговини и Албанији удоб-

^{59б)} Др Алекса Ивић је још касније вршио списе из тајних бечких архива за своју збирку „Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима“. Нашао је докумената који се односе на Његошеве боравке у Бечу прије и послје 1850, али о овоме није нашао ништа. Баш као да аустријска полиција са мноштвом својих конфидената није појма имала да се црногорски владика налази у Бечу!

⁶⁰⁾ Лавров, 198.

није могао утврдити своју власт са тим умалити или сасвим уништити силно влијаније руско на турске подајнике — Славјане. — Десет дана тому назад отпратио се речени инжињер одавде у Босну к сераскеру. Омер-паша збира у Босни рекруте и обучава их тактики и говоре, да врло добро у томе напредује. Њему је заповијеђено, да у Босни и Херцеговини устрои до тридесет полкова. Ја сам о свему овом у своје вријеме јавио мојему Началству и за дужност почитујем исто и Вашему Високопреосвјашченству за благовремено саобштити“.⁶¹⁾

Послије овог извјештаја било би одвећ лакомислено мирно ишчекивати догађаје, а Његош није био лакомислен. Задаћа обезбјеђења Црне Горе од турског напада бачила је у засјенак све друге задаће и потребе. Владика је смјеста дао потребне упуте и савјете своме брату и замјенику Перу Томову, па је 5. новембра 1850, дакле на пет дана по пријему Гагићевог извјештаја, отпутовао с малом пратњом из Црне Горе. Како смо видјели, поп Вук Поповић јавио је Вуку Караџићу да владика одлази да се поклони рускоме цару. А цар се тада налазио у Варшави, гдје је плео мреже у којима ће скрхати моћ Пруске у корист Аустрије. Је ли Његош вјеровао да ће Гагићев извјештај о Омер-пашиним припремама против Црне Горе потаћи руску владу и цара да одговоре на његову молбу и да га приме, то није засад могућно рећи. Но у сваком случају рачунао је да ће у Бечу ургирати ако одговор не би стигао прије његова доласка, па ако буде повољан, налазиће се скоро на пола пута до цара, те ће моћи брзо да му се јави и изложи „неопходности народа од старине оданог Русии“ Изгледа да о својим плановима није ништа говорио Гагићу на пролазу поред Дубровника. Рекао му је само да иде ради консултовања љекара о својој болести у Беч, а Гагић је повјеровао и тако јавио својим претпостављенима.

V

Кад је Његош 17/29. новембра 1850. дошао у Беч, није затекао руског амбасадора Мајердорфа, јер се он тога дана налазио као посматрач на састанку аустријских и пруских представника у Оломуцу, гдје су потписане већ споменуте „оломуцке пунктације“. Али и кад га је видио морао се горко разочарати, јер му овај није могао ништа друго саопштити него да Неселроде на његову молбу од 14. октобра није још дао никаквог одговора.

⁶¹⁾ Ристо Ј. Драгићевић: Чланци о Његошу, 194; Др Лазо Томановић: Петар Други Петровић Његош, 208. Аустријски конзул у Сарајеву Др Атанацковић послао је кнезу Шварценбергу 9/21. октобра 1850. извјештај у којем каже да га извјестио цивилни гувернер Далмације барон Геталди „да је турски комесар Али Ризан Бег рекао у повјерењу неком тамошњем вишем ц. кр. чиновнику, да ће Омер-паша, заједно са Али-пашом мостарским и намјесником скадарским око прођења изненадно напаста владику црногорског у намјери да црногорско подручје врати под руску власт“. Шишић, 190—191.

Том се приликом Његош могао лако увјерити да га је напустила руска дипломатија, којом је руководио сам цар. Онако болесном у предзимском влажном и тмурном Бечу, није му било могућно дуго чекати на одговор, за који није било нарочито тешко предвидјети да неће донијети ничега корисног за Црну Гору ако уопште дође у догледно вријеме.⁶²⁾

Руска дипломатија је посљедњих година Његошева живота на њега гледала с неповјерењем и сумњичаво. Један именовани руски дипломата у Бечу изрекао је неке од тих сумњи довољно отворено одмах након Његошове смрти: „Но сада се јасније открива дјеловање покојног владике и његове везе с непријатељима Русије, чак између Словена. Види се да усљед његових веза са *la jeune Serbie*⁶³⁾ он се одавно носио мишљу да у Црној Гори успостави књаза. Чак су и њему, како сад причају, више пута предлагали Црногорци да се жени. . . Види се да је он с тим циљем и новце оставио својим рођацима“.⁶⁴⁾ Затим даље говори исти дипломата: „Види се да је у посљедње вријеме и покојни владика црногорски био на страни младе Србије под Гарашаниновим утицајем; опазила се у посљедње вријеме код њега особита хлад-

⁶²⁾ На Његошеву молбу од 14. октобра 1850. канцелару Несељроде упутио је бечки амбасадор Мајендорф негативан одговор тек 28. априла/10. маја 1851. дакле на два дана пред поновни Његошев долазак у Беч из Италије. По свој прилици тај га је одговор чекао у самом Бечу. Одговор је објавио Др Ј. Миловић, „Историјски записи“, 1/1948, I/5—6, 329. Уобичајено је да се овај поновни Његошев долазак у Беч, након што је зиму провео у Напуљу, доводи у везу с дводневним посјетом руског цара Николаја цару Фрању Јосифу у Оломуцу 28. до 31. маја 1851. (Friedjung, II, 1, 135). Његошу је наводно био циљ да га приликом доласка у Оломуц прими руски цар. Др Латковић, напр., о томе пише: „Но у Беч овога пута Његош није отпутовао једино ради тога да тражи лека својој болести. Још док је био у Италији сазнао је био да је Омер-паша Јатас савладао отпор Али-паше Сточевића, његовог побратима, да га је жива ухватио и задавио. Чуо је да се сада Омер-паша спрема да покори Црну Гору. У Оломуцу у Чешкој боравио је тада руски цар Николај. Његош је имао намеру да га посети и да тражи заштиту од Омер-паше, али га цар није хтео примити“. Петар Петровић Његош, Београд 1949. Стр. 113.

Међутим, како се види, руски цар није „боравио“ у Оломуцу, него је само учинио једну кратку посјету, која је трајала три ноћи и два дана. Тешко је претпоставити да је Његош на путу из Италије сазнао да ће руски цар доћи у ову посјету и то баш у Оломуц. То би значило да је он најмање 16 дана раније сазнао за ту посјету, а тада она није била чак ни договорена. Његош је већ био у Бечу кад је у Варшави руски цар примио позив да дође у Аустрију и да се том приликом сретне с аустријским војсковођама, који су угушили револуцију. Према томе, Његошев долазак у Беч 1851. није био ни у каквој вези с доласком руског цара у Оломуц. Он је у Беч дошао по ранијем плану, да се лијечи, пошто му се здравље у Италији било знатно погоршало. Осим тога, чим је дошао затекао је негативан одговор руске владе на молбу да га цар прими. Уосталом, у прољеће 1851. била је ситуација сасвим другачија него у јесен 1850. Види биљешку 81 овога рада.

⁶³⁾ Аутор или, што је вјероватније, уредник ставља биљешку испод црте: С младом Србијом. То су српски западњаци.

⁶⁴⁾ „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3 192—193.

ноћа према Русима, тежња к независношћу и савршеном самосталношћу. Он је маштао само о црногорском књажевству,⁶⁴ тражио је топова и у Србији и у Аустрији, непрестано је одржавао везе са српском владом преко Гарашанина и више пута је од њега добијао знатне новчане помоћи. Мени су говорили људи из те партије да је њихов утицај на Босну и Херцеговину велики. Штета ако се тамо уведе исто такав правац какав сад видимо код младих умника. Он ће се представити народу под именом слободе и образовања, а зауставити га нема ко. Нема тамо, без обзира на плачну молбу становништва тих земаља, ни руских конзула, ни духовништва васпитаног у истинском духу православаља и народне добробити.“⁶⁵) Затим даље: „Покојни владика посљедњих година није нешто био сасвим искрен према Русији и много је одржавао везе са Србијом, која се препорађа, свуда је тражио новаца и остављао их у различите руке. Он је имао некакве планове. Овдје мисле, судећи по његовим поступцима, није ли он хтио, снабдевши се материјалним благом, оставити Црну Гору, а власт предати брагу као свјетовном господару.“⁶⁶)

Судећи по овим наводима руска дипломатија тек што није Његоша уврштавала у листу главних непријатеља Русије и сматрала га човјеком који заједно са српском владом мути на Балкану и омета успјешан уплив руске политике у земаљама под турском влашћу, нарочито у Босни и Херцеговини. Такво мишљење о црногорском владару могло је бити довољно да му се не допусти одлазак у Русију и састанак с царем Николајем.

Његош је имао довољно оштро око да примијети овакво гледање руске дипломатије на његову личност, па је одлучио да не чека одговор на своју молбу и да потражи помоћ на другој страни, макар се још више замјерио свом високом покровитељу. Али то је, по свој прилици, учинио у највећој тајности.

⁶⁴) Потицај за тврдњу да је Његош маштао „само о црногорском књажеству“ могао је аутору дати чланак о Његошу у бечком листу »Wanderer«, 1850, 537, (1—2) од 5. децембра, поготову ако је било икаквог формалног разлога за претпоставку да је тај чланак инспирисао сам Његош или неко из његове ближе околине. У том се чланку Његош досљедно назива књазом (Fürst), говори се о његовом организаторском и реформаторском раду у Црној Гори, спомиње се његов књажевски грб (ein doppelter Adler), говори се о његовом књажевском пријестолу итд. У уводу чланка се каже да је Његош »seit ein paar Tagen ein Gast der Residenz«, а тај нагласак о његовом „гостовању“ у главном граду Аустрије могао је, у најмању руку, бити подозрив сумњичавом руском дипломати. На тај чланак је Његош обратио нарочиту пажњу па је у своју „Виљезницу“ поред назива листа записао и датум броја у којем је изашао овај чланак (стр. 51). Како се по многим појединостима може закључити, овај чланак је написао Вук Караџић или је бар дао материјал за његово писање, па ћемо га у цјелости објавити у радњи „Анонимни чланци о Црној Гори Вука Ст. Караџића“ заједно са још неким другим чланцима за које се може поуздано утврдити да су његови.

⁶⁵) „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3, 194.

⁶⁶) „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3, 196.

Обратио се предсједнику аустријске владе кнезу Шварценбергу, но ми још не знамо тачно садржај његове молбе, а још мање на који је начин предата, како су текли разговори и шта је конкретно био њихов предмет. Владар Ђорђевић, који је прегледао Бечки архив и читао акте из онога доба, није нашао ништа што би се тицало не само ових разговора него ни Његошева боравка у Бечу 1850. Добија се утисак да Ђорђевић није ни знао да је Његош овом приликом долазио у Беч. Он се држао Успомена Ђорђа Стратимировића, које је опширно цитирао и препричао уколико су се односиле на Његоша, а Стратимировић у својим књигама овај боравак уопште и не спомиње.⁶⁷⁾

Видјели смо да је Његош сматрао главним и основним доказом своје лојалности и коректности према Аустрији држање у вријеме револуције, а нарочито свој утицај на Бокеле 1849. Он није могао пропустити да то и овом приликом не искористи у разговорима с аустријским државницима. Зато је искористио повољну околност што се тада налазио у Бечу хрватски бан Јосип Јелачић, па се први пут с њим лично видио и упознао те га ангажовао као неке врсте посредника у овим разговорима. Друга повољна околност била је у томе што је Аустрија послје „оломуцких пунктација“ могла промијенити своје држање према Турској, а то истовремено значи и према Црној Гори.

Није то било случајно што се Његош обратио бану Јелачићу ради посредовања код аустријске владе. Нико као он није био компетентан да кнезу Шварценбергу објасни Његошево држање за вријеме револуције и да оцијени услуге које је таквим држањем учинио Аустрији. Знамо из његове преписке с Јелачићем како му је нудио помоћ у борби против Мађара и како га је скоро прогласио вођом уједињених Јужних Словена.⁶⁸⁾ Стога је разумљиво што је баш њега сматрао најподеснијом особом за посредовање код аустријске владе. Осим тога, био је сигуран да ће овај корак остати у највећој тајности, а до тога му је било особито стало због руске дипломатије, која — кад би сазнала за његове контакте с аустријском владом — протумачила би то сигурно не само као окретање леђа Русији него и као отворено непријатељство, а довео би у незгодан положај и аустријску владу према руском цару. Но и поред све тајности ових разговора Руси су нешто сазнали, што се види из извјештаја поменутог руског дипломате у. Бечу.⁶⁹⁾ Он наиме напомиње да је Његош тражио

⁶⁷⁾ Владан Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија, 52—55.

⁶⁸⁾ Писма III, 405, 416—417, 446. Осим тога: Душан Д. Вуксан: Везе владике Рада с Хрватима. Шишићев зборник, Загреб 1929. Стр. 511—516; Алфред Маканец: Преписка владике Петра Петровића Његоша и бана Јелачића године 1848—1850. „Новости“ (Загреб), 28/1934, 353, 17 од 25. децембра; Фердо Шишић: Владика Раде и бан Јелачић. „Народне новине“, 100/1934, 124, 3; Његош за независност троједне краљевине. „Обзор“, 77/1937, 39, 1—2 од 18. фебруара.

⁶⁹⁾ „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3, 194.

„топове и у Србији и у Аустрији“, а то у Аустрији могло би се односити само на овај случај.

Кад је Његош дошао у Беч, кнез Шварценберг се налазио у Оломуцу,⁷⁰⁾ а по повратку у Беч спремао се да пође у Дрезден ради даљих преговора с пруском владом. Он је тих дана имао пуне руке посла и премало времена за проучавање и рјешавање Његошеве молбе. А рјешење те молбе било је за владуку животну питање, које не трпи одлагање. Осим тога, здравље му се погоршавало, па је журио да што прије напусти Беч. Стога, кад је сазнао, а о томе су новине писале сваки дан, да ће кнез Шварценберг отпутовати из Беча у Дрезден 3/15. децембра не давши одговор на његову молбу, он се 2/14. децембра обраћа Јелачићу овим писмом: „Свијетли Бане, чујем да кнез Шварценберг одлази сјутра за Дрезден. Ја бих тако исто желио сјутра одлазити из Беча, али јоште никаква одговора не добих. Ја се чудим што та господа од мене раде. Томе се никако надао нијесам. Најпокорније молим Вашу Банску Свјетлост да ми данас учините да некако одговор примим да што скорије одлазим, јербо ми сваки дан овдје горе бива. У цијелој нади остајући да ћете ме данас од њих трсити остајем. . .“⁷¹⁾

Свакако, питање на које је требало добити одговор од самог кнеза Шварценберга није било ситница, а нарочито кад се види да Његош није хтио отићи из Беча, иако му се здравље стално погоршавало, док не добије тај одговор.

Из ријечи „Ја се чудим што та господа од мене раде. Томе се никако надао нијесам“ да се закључити да је у прегходним разговорима Јелачић био на Његошевој страни, заговорник његових молби и захтјева, јер иначе он му не би, као високом државном функционеру, тако говорио о његовој влади циљајући управо на кнеза Шварценберга. Алфред Маканец, који је први објавио ово писмо, каже у вези с његовим садржајем: „Пред његов одлазак чиниле су му бечке власти неприлике, стога се владика обратио Бану Јелачићу за интервенцију. Само се по себи разумије да је Јелачић смјеста интервенисао код кнеза Шварценберга да владика мож: несметано отићи из Беча“.⁷²⁾ Маканец је, дакле, схватио као да аустријске власти нијесу Његошу допуштале да отпутује из Беча, па је та сметња отклоњена на Јелачићево заузимање. За такав закључак нема никаквог разлога. Из самог се писма јасно види да се очекивао и тражио одговор, свакако на неко питање или молбу. Његош је хтио на сваки н-

⁷⁰⁾ Friedjung; 532—533; „Народне новине“, 16/1850, 277, 771(1) од 2. децембра.

⁷¹⁾ Писма III, 446. Факсимил писма писаног Његошевом руком, латиницом, на листу папира, који у горњем десном углу има црногорски грб (без икаквог штампаног текста) објавио је Алфред Маканец у поментом чланку у „Новостима“ (Загреб, 28/1934, 353, 17 од 25. децембра.

⁷²⁾ „Новости“, 28/1934, 353, 17 од 25. децембра.



Svjete Mame!

Čujem da knez Sartenberg odla-
zi sjetra na Bregju, ja bih tako isto
želio sjetra odlaziti iz kraja, ali što
on kakva odgovora ne dobih, ja se čudim
šta ta gospoda od mene radi, tome se
nadao nadao nještami; najvažnija
mojima vasa kraljevska svjetlost, da
mi danas u čimite da nekakav odgovor
primim, da što kraljeva odložim, jerbo
oni knezi dan ovde gore biva, u čim,
kui radi ostajici dajete me danas od
ovih stvari

ostajam

Naše kraljevske svjetlosti

14. Decembra

1850.

na Bregju.

odani sluga

Vladica Čerkezovskij

V. V. Hegošev

чин „да некако одговор“ прими и да се тако „од њих отрси“, тј. од аустријске владе, па тек да онда отпутује из Беча. О чему се радило — то је Јелачић знао, па му се о самом предмету на који се односио тражени одговор не говори ништа. Чињеница да је сам кнез Шварценберг требало да да одговор придаје томе предмету велику важност, јер да се радило о неким сметњама за путовање, односно за одлазак из Беча, ствар сигурно не би требало да иде даље од министра унутрашњих послова.

Његош је исти дан добио тражени одговор од кнеза Шварценберга, па је сјутрадан могао рано ујутро отпутовати из Беча. Какав је био тај одговор сазнајемо из догађаја који су одмах затим настали.

Да је одговор аустријског канцелара био повољан, бар о ономе питању које је у тај час Његошу било најважније, види се из преокрета у држању аустријских власти у Далмацији у питању набавке и транзита муниције преко аустријске територије у Црну Гору. Види се то и по држању и изгледу самога Његоша одмах након његовог доласка у Трст, односно у Венецију. Судаћи по његовим писмима са тога пута, он је био доброг расположења, јер нека од њих одишу ведрином и добрим расположењем иако га је тада морила тешка болест, али њему као да је лакнуло. Чак се 13/25. децембра из Млетака хвалио Вуку Караџићу: „Боже мој, како сам велику промјену у кратко вријеме оћутио и видио... Ово ми је путовање пријатно било и лако ми је као са сном пало, јербо сам дивни комад земље видио, предјел за мене сасвим нови... Ја сам са здрављем доста добро. Што сам ближе екватору то ми је све пријатнији ваздух“.⁷³⁾ Иако је од Беча до Љубљане било врло хладно, а пут напоран, он је стигао у Трст трећи дан. На своје знанце и пријатеље остављао је врло добар утисак. Један извјештај каже: „Сада пак у повратку из Беча, тко га је год видио рекао је да је најздрави“.⁷⁴⁾ Задржао се у Трсту — како сам каже — три-четири дана, вјероватно и шест, ваљда док је уредио послове са Стојковићем, а главнo питање које је с њим требало да уреди било је свакако питање отправке муниције, која је већ дуго лежала у тршћанским магацинима. Тако исто требало је уредити питање набавке нове муниције, која ће стићи тек за неколико мјесеци. Више није било сметње за њен увоз у Црну Гору преко Аустрије, чак није било сметње ни да се у самој Аустрији купује. Стога је он своје раније наруџбе повећао и писао Перу Томову да пошаље за њих новац кад дође вријеме, односно кад то добављач затражи. Да је то тако било видимо из сачуваних докумената.

Скоро у сваком писму Пера Томова Његошу, за вријеме његова боравка у Италији, говори се о набавци муниције. Први пут, 2. фебруара 1951. Перо му јавља: „За оно што сте наредили

⁷³⁾ Писма III, 447—450.

⁷⁴⁾ „Народне новине“, 16/1850, 300, 829 (1) од 31. децембра.

Гопчевићу до сад нијесмо ништа примили, а очекивамо који час да примимо, јербо ни он пише да је неколико укрца да одправи⁷⁵⁾ То значи, дакле, да је забрана увоза муниције у Црну Гору била укинута. И не само то. Из сљедећег Перова писма од 23. фебруара види се да се већ извршују и накнадне наруџбе: „Примили смо од Гд. Сп. Гопчевића ону суму олова те сте му Ви наредили и неколико салитре и сумпора, а за ону салитру другу докле испуни суму коју сте му наредили, гише док је набави да ће је послати... На комат џебање што је посла и што има послати да испуни суму по Вашој наредби, послали смо му фа 10.000 добрије то јест (...) империјалија 1900 а оно друго у цванцике“⁷⁶⁾ Ни у једном се писму више не говори о сметњама које би чиниле аустријске власти у Котору у погледу превоза ове муниције. Напротив, из Перова писма од 31. марта може се закључити као да је за ту муницију створено неко складиште негдје у Боки, па се комбинује да ли би се набављена роба вратила или преузела, јер је било неких приговора на њен квалитет⁷⁷⁾ Да је та набавка била у већим количинама него што је у почетку тражено и очекивано види се из Перова писма Његошу од 5. априла 1851: „Овијех данах посла ни је речени Г. Гопчевић 1600 зрнах од топа, а и остало доћи ће брзо. Салитре није нам посла нако малу суму, а друго, како он пише, доћи ће ни скоро“⁷⁸⁾

О овим набавкама муниције могле су већ и новине писати. Тако су загребачке „Народне новине“ у једној вијести из задарских листова писале: „Црнагора све једнако спрема се ниешто, и џебану набавља. Тако и прије нијеколико данах однешено је одавдије нијеколико стотинах топовних зрнах од 4 и 8 фунтих, и говоре да се и другој џебани надају из Терста, коју је влада Црногорска покуповала“⁷⁹⁾

Да је Његош у Бечу успио да скине забрану довоза муниције у Црну Гору, то се из ових докумената јасно види, али се

⁷⁵⁾ „Историјски записи“, 1/1948, I/3—4, 207.

⁷⁶⁾ „Историјски записи“, 1/1948, I/3—4, 208.

⁷⁷⁾ „Историјски записи“, 1/1948, II/1—2, 68—69.

⁷⁸⁾ „Историјски записи“, 1/1948, II/5—6, 325.

⁷⁹⁾ „Народне новине“, 17/1851, 114, 321 (1) од 17. маја. О овим набавкама муниције сазнале су турске власти, које су пажљиво пратиле писање новина на подручју Аустрије. Омер-паша је о томе разговарао са драгоманом аустријског конзулата у Восни, о чему је овај 18. јуна поднио извјештај: „Што се тиче аустријских пресизања, мисли он, да новине на поштицај аустријске владе приказују Црну Гору као земљу која нипошто не припада турској власти, као што је исто тако било недавно написано у једном броју »Osservatore dalmato«, Исто су тако наводно с аустријске стране накуповане земље у Црној Гори, а Црногорци у посљедње вријеме снабдијевени преко Трста свом могућном ратном муницијом. По овим његовим ријечима може се јасно закључити да је он ипак нешто смишљао против Црне Горе или још увек смишља. Нијесам могао ништа поближе сазнати о покрету против Црне Горе о коме се овдје говорало“. Шишић, 328. Дакле, Омер-паша је окривљавао Аустрију не само због писања њене штампе о Црној Гори као независној држави, него и због снабдијевања Црногораца „преко Трста свом могућном ратном муницијом“.

не види да ли је добио каква обећања у погледу политичке подршке и војне помоћи за случај турског напада. Но и у том погледу можемо доносити извјесне закључке по ономе што је касније било кад је за Црну Гору наступила истинска опасност да буде сасвим уништена. Омер-пашине године (1852/53) аустријска помоћ и интервенција спасле су Црну Гору. Овога пута Аустрији нијесу биле везане руке затегнутим односима с Пруском, па није презала да се замјери Турској пружањем помоћи и подршке Црној Гори.⁸⁰⁾ И овај поступак Аустрије несумњиво треба убрајати у резултате Његошеве посјете Бечу у новембру и децембру 1850.⁸¹⁾

VI

Пред полазак на овај пут Његош је имао готове рукописе за штампу два своја дјела — „Слободијаде“ и „Куле Ђуришића и чардака Алексића“. Као што је познато, он је „Слободијаду“ написао у својим млађим данима и није њом био задовољан, а због болести и пречих послова није имао воље ни времена да приступи њеном прерађивању. О томе је он причао у Напуљу Ненадовићу, који то овако приказује: „Затим после кратког времена, шетајући по соби, рече: „Имадем још један рукопис на Цетињу — Слободијаду. И послаћу вам да га, ако се кад

⁸⁰⁾ Владан Ђорђевић: Црна Гора и Аустрија, 88—89.

⁸¹⁾ Аустријски конзул др Атанацковић је више пута из Сарајева јављао кнезу Шварценбергу о Омер-пашиним плановима против Црне Горе. Тако је 20. фебруара 1851. јавио да му је Омер-паша изјавио: „...морам да вам искрено признам да не можемо више трпјети досадање стање у Црној Гори и да ова земља мора опет доћи под врховну власт Порте“ (Шишић, 282). Почетком априла је јавио: „Сада се јавно говори да ће Омер-паша кад заведе ред у Босни приступити поковавању Црне Горе. Ја сам В(ашој) С(вјетлости) јавио да ми је једном згодом он сам о томе говорио“ (Шишић, 302). То је потакло кнеза Шварценберга да затражи извјештај од свог амбасадора Клецла из Цариграда о турским намјерама, па му је овај 23. априла јавио: „Али-паша је изјавио да су потпуно неосновани гласови, који круже по Босни, да се последије покорења Крајине помишља на поход против Црне Горе“ (Шишић, 306). Овај извјештај није задовољио кнеза Шварценберга, па је 6. маја затражио од Клецла поближа и сигурнија обавјештења с обзиром на то да је сам Омер-паша „изјавио у разговору с Атанацковићем да се „садање стање у Црној Гори не може више трпјети те да земља мора доћи под врховну власт Порте““ (Шишић, 310). У међувремену је Атанацковић послао нов извјештај (15. маја), у којем каже да је поново говорио с Омер-пашом и да га је он овога пута увјеравао да таква намјера ни у ком случају не постоји“ и „да је његова некадашња изјава била само његова лична замисао“ (Шишић, 313). Након тога је јавио амбасадор из Цариграда да је говорио с Фуад-ефендијом и да га је овај „одсјечно увјеравао да нема ни говора о експедицији онамо“ (Шишић, 315). На конулу је конзул Атанацковић јавио 10. јула „како се говори није Порта одобрила предлог Омер-паше да се поведу ратне операције против Црне Горе“ (Шишић, 347).

скрасите код куће, печатате. То сам писао у својим млађим годинама, и није ми испало за руком као што бих желио. Сад сам болестан и не могу га поправљати“.⁸²⁾ Због тога овај рукопис није ни узимао собом кад је кренуо из Црне Горе. Он је лежао на Цетињу све до послуже његове смрти, док га није узео његов сестрић Стефан Перовић Цуца, да га касније преда Ненадовићу ради штампања.

Испјеване гусларским десетерцом, пјесме „Кула Ђуришића“ и „Чардак Алексића“ Његош је несумњиво сматрао, без обзира на њихову умјетничку вриједност, актуелним и веома потребним пропагандним дјелом уочи догађаја који су му се чинили могућним у блиској будућности. Штампане у невеликој књижици разумљивим језиком и новим, простим правописом и лако читљивим писмом, ове су пјесме могле брзо доспјети у најшире народне слојеве и постати популарне, радо пјеване уз гусле и учене напамет. Оне су биле врло ефектна и убједљива агитација против издајства, неслоге и наклоности Турцима, а таква је агитација била нарочито потребна у вријеме кад се очекивало да ће Турци великом силом напасти Црну Гору и покушати да је трајно покоре, те поколебати малодушне и несигурне Црногорце нарочито у пограничним крајевима. Стога је Његош рукопис ових пјесама понио собом на пут у намјери да их штампа у посебној књижици кад дође у Беч.

Поред те практичне, политичко-васпитне потребе штампања ових епских пјесама, Његоша је морала силити на тај корак и она сваком аутору добро позната жудња да свој зготовљени рукопис што прије види и графички реализован. Ова је жудња код њега могла бити утолико више потенцирана уколико се осјећао здравствено слабијим и ближе смрти. А и за случај смрти прије очекиваног турског напада знао је да би књига тих пјесама могла одиграти међу Црногорцима корисну улогу, па се свакако требало побринути да што прије изађе. Пошто „Слободјада“ није — бар за тада — долазила у обзир за издавање, то би изласком из штампе „Куле Ђуришића и чардака Алексића“ била збринута сва Његошева „књижевна дјеца“, а то је била једна од његових важних задаћа као аутора.

Ова књига је штампана у Бечу мјесеца децембра 1850. код калуђера Мехитариста у опсегу од 36 страница (34 странице са-

⁸²⁾ Ненадовић: Писма из Италије, 65.

мог текста), новим правописом.⁸³) Због њеног малог опсега, једноставног и уског слога, било је могућно док се још Његош задржавао у Бечу извршити све предрадње за штампање (слог, коректура, прелом, ревизија). Вјероватно само штампање и увезнијесу могли за то кратко вријеме бити обављени, јер да је књига довршена прије 3/15. децембра, ког дана је Његош напустио Беч, он би свакако собом узео неки примјерак, па би га у Напуљу показао Ненадовићу, као што му је показао касније штампано дјело „Лажни цар Шћепан Мали“.⁸⁴) А Ненадовић о овом дјелу не говори ништа, као да није ни знао да оно постоји.

Излазак из штампе овог дјела новим правописом, као год и нешто касније „Шћепана Малог“, значи извјестан преокрет у Његошевом ставу у једном за оно вријеме важном културно-књижевном питању. Своја ранија дјела он је штампао старим правописом, иако је с наклоношћу и симпатијама гледао на Вукову реформу, којом је у књижевност увођен нови правопис. Како тај преокрет пада баш у вријеме припремања за ово путовање и боравка у Бечу, тј. у вријеме од 1. јуна до 3. децембра 1850, потребно је и о њему нешто подробије рећи.

У вези са штампањем ове последње двије Његошеве књиге за његова живота, поставило се питање ауторова односа према новом, Вуковом правопису, јер су обје њим штампане. У питање какав је био тај однос унијело је нејасност једно саопштење Љубомира Ненадовића о разговору с Његошем у Напуљу 1851, након изласка тих књига. Његош том приликом даде Ненадовићу једну књигу и рече: „Јесте ли што слушали о Малом Шћепану?“ — „Јесам, господаре, онолико колико га црногорске гусле спомину“, — одговорим му ја. — „Ето Вам, вели, једне књиге о њему,

⁸³) Текст насловне стране: КУЛА ЂУРИШИЋА (И) ЧАРДАК АЛЕКСИЋА (1847. ГОДИНЕ.) У БЕЧУ (У ШТАМПАРИЈИ ЈЕРМЕНСКОГА МАНАСТИРА) 1850.

„Србске новине“ 17/1850, 135 од 5. децембра у вијести из Беча поред осталог су јавиле како се чује да ће владика у Бечу, „штампати неке пјесме народне, које се у Црној Гори пјевају о бојевима, који су се тамо пре 4 године догађали“. То се свакако односи на ове двије пјесме, које су у то вријеме већ биле дате у штампу, јер је Његош послје датума те вијести остао у Бечу још само три дана. Стефан Перовић Цуца у писму Ламблу из Београда од 3/15. марта 1851 говори о Његошевом боравку у Бечу: „Он се бавио тамо неколико дана, у том трајању изда он једно мало дело поетическо, као у виду једнога епоса малог под именом „Кула Карацића и оца Алексића“ („Историјски записи“, 9/1956, XII/1—2, 336). По погрешном наслову и необавијештености о садржају да се закључити да Перовић још није имао књигу у рукама, али је однекуд знао да је њу владика „у истом трајању издао“, тј. за трајања његова боравка у Бечу. Тек три дана касније него што је послао ово писмо Ламблу јавиле су „Србске новине“ (18/1851, 26) од 6. марта да се књига може добити у новинарници Милоша Поповића у Београду. Још 25. фебруара писао је Перовић Вуку Карацићу у Беч и молио га да му пошаље ту најновију Његошеву књигу. У том писму он наводи правилно наслов (ако га издавач није исправио!).

⁸⁴) Писма из Италије, 64.

ја сам је написао. Ја сам много тражио о њему по млетачкој архиви, док сам нешто прикупио. — Мало се о њему писало“. Узмем у руке ту књигу; наслов јој је: Лажни цар, Мали Шћепан“. Његош затим настави: „Примјећивате ли штогод у тој књизи?“ Погледам добро у отворену књигу, и одговорим да ништа не примећивам. „Видите ли, рече, да је печатана новом, Вуковом ортографијом?“ — И ја тек онда приметим да је заиста тако. „Е, није вриједно — продужи владика — повјерити коме што гођ! — Ја сам предао рукопис Андрији Стојковићу у Трсту, а он ето печатао га новом ортографијом. Нова је ортографија добра, али нијесам рад да ја у томе предњачим. Има ко те путове крчити без црногорског владике“ — После кратког ћутања правдао је Стојковића: „Додуше, нијесам му казао да печата ни старим ни новим правописом; он ме молио за рукопис, ја сам му га дао да чини с њим што хоће“. ⁸⁵⁾ Ненадовић је ово донекле поновио скоро тридесет година касније у једном писму Св. Вуловићу, у којем каже: „Владика је био уверен да је нова ортографија боља, али није желео да се и њему, православном епископу и митрополиту, пребацује да, уводећи латинска слова у славенску азбуку, руши веру, зато и каже: „Има ко то крчити без црногорског владике“. ⁸⁶⁾

Из тих Ненадовићевих саопштења су неки учењаци изводили закључак да је Стојковић без питања Његоша, против његове воље, злоупотријебивши повјерење које му је овај поклонио, штампао његово дјело новим правописом.

На свом првом путу у Италију Његош је дошао у Трст 31. маја (12. јуна 1850, како се то види из једног новинског извјештаја). ⁸⁷⁾ Сјутрадан, 1/13. јуна, био је Спасовдан. Предговор „Шћепану Малом“ завршава се овом реченицом: „Ја сам ово дјело јошт 1847 написао, а данас га на свијет дајем у Трсту на Спасовдан 1850“. Тога, дакле, дана предао је он рукопис издавачу Стојковићу у Трсту. С пута у Италију он се брзо вратио натраг због наглог погоршања болести. У једном се извјештају о његовом повратку каже: „Незнам, јели се већ прочуло и до тамошњих крајева, да је желио господар Црногорски издати догодовштину о малом Стиепану, лаживом цару, но ето му узкрати тиеловна

⁸⁵⁾ Писма из Италије, 63—64.

⁸⁶⁾ По Дурковићу: Сарадња, 135 (Св. Вуловић: И опет Његош и Мажуранић. Преодница 1884, 47); Св. Вуловић: Целокупна дела II. Београд, — год. Стр. 62—63.

⁸⁷⁾ „V. Из Терзта 12 лип. Данашњим паробродом дође нам преосвештени владика Петар Петровић, митрополит и господар црногорски. Он иде у Тоскану, да своје ослабљено здравље опорави. Његова пратња састоји се из савиетног тајника кавалијера руског г. Милаковића, и из двојих перјаника“. „Народне новине“, 16/1850, 138, 403 (1) од 18. јуна. На овом путу су га пратили, осим Милаковића, Новица Церовић и Стефан Перовић Цуца, а од Млетака још и Стефанов брат Петар, који се налазио тада у руској служби као гардијски официр.

Јулијанска *Српска* *Славјанска*
 латинско српска *Славјано-Српска*

1	A	a	А	а	А	а	С	с	с	с
2	B	b	Б	б	Б	б	Ш	ш	ш	ш
3	C	c	Ц	ц	Ц	ц	И	и	и	и
4	Č	č	Ч	ч	Ч	ч	Ы	ы	ы	ы
5	Ć	ć	Ћ	ћ	Ћ	ћ	И	и	и	и
6	D	d	Д	д	Д	д	И	и	и	и
7	Đ	đ	Ђ	ђ	Ђ	ђ	Г	г	г	г
8	E	e	Е	е	Е	е	Д	д	д	д
9	F	f	Ф	ф	Ф	ф	У	у	у	у
10	G	g	Г	г	Г	г	У	у	у	у
11	Gj	gj	Ђ	ђ	Ђ	ђ	Ш	ш	ш	ш
12	H	h	Х	х	Х	х	Ш	ш	ш	ш
13	I	i	И	и	И	и	Ъ	ъ	ъ	ъ
14	J	j	Ј	ј	Ј	ј	Ъ	ъ	ъ	ъ
15	K	k	К	к	К	к	Ъ	ъ	ъ	ъ
16	L	l	Л	л	Л	л	Ю	ю	ю	ю
17	Lj	lj	Љ	љ	Љ	љ	Ю	ю	ю	ю
18	M	m	М	м	М	м	Ш	ш	ш	ш
19	N	n	Н	н	Н	н	Ш	ш	ш	ш
20	Nj	nj	Њ	њ	Њ	њ	Ш	ш	ш	ш
21	O	o	О	о	О	о	Ш	ш	ш	ш
22	Op	op	Оп	оп	Оп	оп	Ш	ш	ш	ш
23	P	p	П	п	П	п	Ш	ш	ш	ш
24	R	r	Р	р	Р	р	Ш	ш	ш	ш
25	S	s	С	с	С	с	Ш	ш	ш	ш
26	Sj	sj	Ѕ	ѕ	Ѕ	ѕ	Ш	ш	ш	ш
27	T	t	Т	т	Т	т	Ш	ш	ш	ш
28	U	u	У	у	У	у	Ш	ш	ш	ш
29	V	v	В	в	В	в	Ш	ш	ш	ш
30	Z	z	З	з	З	з	Ш	ш	ш	ш
31	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

„Буквица“ приложена уз прво издање „Шћепана Малог“ (Загреб, 1851).

немоћ и слабост“⁸⁸⁾ А баш кад је овај извјештај послан новинама, у Београду се већ штампао у „Српским новинама“ оглас о изласку „Шћепана Малог“ из штампе,⁸⁹⁾ што значи да је рукопис доиста предат издавачу 1. јуна, на Спасовдан, а не на повратку из Италије.

Оглас који је штампан у неким словеначким, хрватским и српским новинама⁹⁰⁾ био је свакако познат Његошу барем из једних од тих новина. Стојковић је литографски на једном листу папира умножио тај оглас датирајући га: У Трсту на Петров дан 1850. То значи да је оглас умножен 29. јуна. Један примјерак тога литографисаног огласа нашао је Душан Д. Вуксан међу Његошевим папирима на Цетињу и објавио га.⁹¹⁾ То је несумњив доказ да је Његошу био познат садржај огласа.

Стојковићев је оглас штампан новим, Вуковим правописом, не само на летку него и у новинама, које се иначе нијесу служиле тим правописом. При штампању латиницом није био употребљен правопис којим су се у оно вријеме служиле хрватске новине, него онај који у ћирилици одговара Вуковом (за сваки глас одговарајуће слово, без „рогатор“ е и без è пред вокалом р). Већ и та досљедност у употреби новог правописа за књижевни оглас могла је свакога навести на претпоставку да ће се и књига штампати тим истим правописом, па је то и Његошу морало запети за око.

У огласу стоји да ће се књига „печатати Српскијем словима, са самоучном буквицом за научити часком читати Југославенски, Српски и Латински“. Читаоци, будући претплатници ове књиге, сигурно су знали шта значи ова обавијест у огласу, па је то без сумње знао и Његош скоро осам мјесеци прије изласка књиге из штампе.

Стојковић је уз своје издање приложио и једну таблицу, литографсану на листу формата књиге и налијепљену одмах иза прве корице. Наслов те таблице је: Буквица. Колоне, у којима су смјештена слова, носе ова заглавља:

Југославена
латинско српска

Славенска
Руска и
Славено-српска

⁸⁸⁾ „Народне новине“, 16/1850, 154, 451 (1) од 8. јула.

⁸⁹⁾ Андрија—Љубомир Лисац: Његошев „Шћепан Мали“ у свјетлу савремене критике“. „Стварање“, 10/1955, 11—12, 762.

⁹⁰⁾ Лисац, 762.

⁹¹⁾ Д. Д. Вуксан: „Објава Андрије Стојковића на Шћепана Малог. „Записи“, 11/1938, XIX/4, 252—253. Ћирилски текст у новинама је једнак с литографисаним или има небитне разлике. Међутим, латинички текстови се разликују и по садржају и по датирању (нпр. У Трсту 2. седмана 1850). До неких ситнијих разлика у текстовима појединих огласа дошло је вјероватно кривицом уредника листова или њихових коректора, а неке потичу свакако од самог Стојковића.

КОД АНД. СТОЈКОВИЋА ДОБИЛИ СУ СЕ:

И КОД Ф. ЖУПАНА У ЗАГРЕБУ:

Славјанскихъ.

evangelie in foglio (приправио свако.) у ко-
рице дрвено рез позлаћен.
постолъ, in foglio у коју тврдо весан.
месловъ Славен. и латин. словима.
стествослоиѣ П. Кенгелца.
вчно Блаженство Г. н. Исуса Христа.
вѣна Апостола Слово Архиренско.
роповѣда Ракића по сви нед. у мѣтѣ.
итихансѣ Здравља. — Робизон Кросуе. — Кох
Бух или поварнаа книга. И другијех.

Славено-Сербске.

аретаръ; ѣника; — Кандор. — Аристид и Па-
талија. — Нови Завѣтъ; све Атан. Стојковића.
И проч. —

Српске.

родне пјесме. — Рајечаник. — Пословице народ.
философија. — Ковчежић. — Нови Зајец В. С.
Караџића. — Приповијетке старог и новог за-
вјета. — Мала Срп. Граматика. Ђ. Даничића.
Горски Вијенак. Влад. Црног. — Дѣла Црно-
горска. — Србијанка. — Пјезанија. — Зорица С.
Милутиновића. — Милошјада. — Скендербег
Опис. — Прегледа најзнат. догађаја од поч-
тка свијета. — Сва Дјела Дос. Обрадовића.
Славољуб у Загребу. — Разлагање садашњ и
будућности исто. — Срце, стихови у Зару

Српско нар. свѣтлито пјесме Анд. Кара-
Земуну. — Повѣстница Црногоре Мило-
Меданковића. — Годишњак. 1851. Ласко-
Рисска Петорија. — Букавица з барјанско-
Липенонис. — Кула Ђуришића и Чордан-
сића (1817 год.) Пјесме Владике Црно-

Jugoslavenskijeh. — Српски латинским сло-
Pretres svrhu prvenstva Apostola S. Petra. U
vrzenie od jednog obitatelja Irske gran-
Poslanica S. Petra biskupima Pijemonta Taha
Gorski nac. Pjesmolovnje. — Sam-
bukvica z barjankom. — Ljepopis. — Bukvica
goslavenska Latinsko-Srpska. — Mali tobolac
nog cvijeca za dobru i pomijivu mlade
Svear. Dogodovština Hrah, Slavjanah, i
slije Hrvata i Srbalja zvanijeh. — Pripov-
starog i novog zakona — iste zapadnijeh
vorom — Pripovilke. — Zabavna Citonica.
sabeta, ili Prognani u Sibiri. — Župnik
fieldski. — Narodne Pjesme 4 sveske, prva
ga; — Pan Postoi, Mi Dobar domaćin, p-
vjest. — Zlatovorno Belo. — Kako treba da
vjek živi u svakom stališu. — Majstor Ja-
cijena ženata veća od zlata. — Firholzer čer-
dogodovštine hrvatske. — Kratki nauk o go-
pčelah. — Rukovodni pokus za odgojiti i pa-
niti voćke. — Narodni Slavoniski običaj sa
pjesama. L. Ilića. — Čudoredna Zabava
pripovijedakah. — Slavjanke. — Slavenska
Vladislav Bistrić. Pripovijetka iz Turskoga i
cuskoga rata za Puk.

Књиџарски оглас Андрије Стојковића и књиџаре Ф. Жупана на другој и трећој страници омота Његошевог „Шћепана Малог“ са подјелом оглашених књига по језику и правопису. Све књиге у овом попису подијелене су у четири групе: 1. Славенске, тј. штампане на црквено-славенском језику старом ћирилицом; Славено-српске, тј. штампане новом ћирилицом али славено-српским језиком и старим правописом; 3. Српске, тј. штампане на народном језику новом ћирилицом и већим дијелом Вуковим правописом и 4. Југославенске. — Српски латинским словима, тј. штампане латиницом на народном језику. Ову је подјелу свакако извршио сам издавач Анд. Стојковић.

Према тој подјели, коју је без сумње извршио сам Стојковић, Југословени имају два писма, латинско и „српско“ (Вукову ћирилицу, односно ћирилицу преудешену по наредби Петра Великог). У оба та писма има по 30 великих и малих слова. Ћирилица има за слово и знак и, а сва остала слова одговарају данашњој, модерној ћирилици. За писано Ц у таблици је употријебљено латиничко В са завезом испод њега (cedille).

Из назива у овој таблици несумњиво произилази да је ознака „српскијем словима“ у огласу значила словима нове, преудешене ћирилице, која за сваки од тридесет гласова има посебан знак (слово). Према тексту у Буквици требало је у огласу иза ријечи „Југославенски“ ставити двије тачке, па би онда било и данашњем читаоцу лако схватљиво да та ријеч означава заједнички појам за латиницу и за нову ћирилицу, те да не постоји (нити се то хоће рећи) неко нарочито, југословенско писмо поред латинице и нове ћирилице. Стога треба сматрати да је Његош већ из самог огласа знао каквим ће се правописом штампати његова књига. Ако му не би било јасно што значи обавјештење да ће се штампати „српскијем словима“, он би га сигурно затражио и по добивеном одговору могао би лако спријечити употребу новог правописа ако би хтио, јер је било доста времена да се то учини прије изласка књиге из штампе.

У свом „Извјештају о Црној Гори и о Црногорцима“ Вилем Душан Ламбл прича како је крајем мјесеца априла 1850. провео двије недеље код Његоша у Котору (ваљда: у Прчању), па је том приликом нешто сазнао и о „Шћепану Малом“. Он каже да „главну пажњу јавности треба обратити на његов драмски плод, који има тему из црногорске историје, а (рађен је) на основи података црпљених из млетачке архиве: Лажни цар Шћепан Мали, са историјским тумачењима“. Ту аутор ставља биљешку испод црте: „Андрија Стојковић води штампање тога дјела у Трсту и скупља претплату за његово издање“. Свакако ће бити да је ова биљешка стављена касније, кад су новине љети те године доносиле огласе и позиве на скупљање претплате на књигу, јер ни у априлу, па ни у мају, није могао знати ко ће дјело издати. Али из онога што даље каже о овоме дјелу, на истом мјесту, да се наслутити да му је Његош или неко други из његове околине нешто рекао у погледу правописа којим ће се књига штампати. Као странац он можда није сасвим схватио смисао тога што му је речено, па је своју информацију овако записао: „Треба додати, да се у радовима владиним за језикословце налази неоцјењиво благо српског језика и његових нарјечја, што изискује нарочити студиј и од самог Вука Стефановића је дошло признање, да је сасвим чист, а у неким владиним пјесмама је сасвим народни, што би требало да служи као узор свим писцима“.⁹²) То о „чистоти“ језика, о његовој „народности“ и о признању Вука

⁹²) Zpráva o Černe Hoře, 518.

Караџића, и то кад је ријеч о „Шћепану Малом“, подсјећа на владину мисао да га штампа Вуковим правописом иако се о томе изричито не говори.

Пошто је већ у јуну било ријешено између Његоша и Стојковића питање којим правописом ће се штампати „Шћепан Мали“, то није било никаквог смисла да се „Кула Ђуришића и чардак Алексића“ штампа другачијим правописом у децембру исте године. За шеснаест дана боравка у Бечу Његош је имао доста времена да се са мехитаристима лично договори о штампању књиге, да наручи посао, да изврши коректуре и ревизије и да тако све приреди за штампање.⁹³⁾ Др Љубомир Дурковић-Јакшић каже: „Ова песма је штампана Вуковим правописом. Како је то било, није могуће објаснити“, па се домишља говорећи: „Највероватније да је ту Вук кумовао, и зато је употребљен нови правопис“ Доиста је могућно да му је Вук савјетовао, ако је био о томе питан, да књигу штампа новим правописом, али није могућно оно што др Дурковић о томе даље каже: „Овога пута штампана је његова нова песма у његовом отсуству, и баш зато се може претпоставити да је Вук водио посао око њеног штампања, те је отуда штампана новим правописом“.⁹⁴⁾ Зашто „у његовом отсуству“ кад знамо да је он у Бечу боравио баш у вријеме слагања те књиге? И овдје је могућно да је Вук нешто помагао, али не никако око уређивања рукописа за штампу и договора са штампаријом, јер је то имао времена и могао обавити сам аутор. Вук се можда бринуо око преузимања и отпреме књиге. То су били послове које Његош заиста није могао сачекати и лично обавити.

Иако је јасно да су двије последње Његошеве књиге штампане за његова живота новим правописом, ако не по његовој изричитој жељи, а оно свакако уз његов претходни пристанак, треба објаснити Ненадовићево причање којим се ово оповргава. Ваља имати на уму да је Ненадовић тада писао и штампао своје радове старим правописом, а њим се служио и као уредник „Шумадинке“. Његош је то знао, јер је читао и „Шумадинку“ и Ненадовићеву „Славенску вилу“.⁹⁵⁾ Због тога није желио да с њим „као својим гостом у кући“ замеће евентуално дискусију о новом правопису, али му је ипак на неки начин ставио до знања да је он лично за тај правопис, но не жели да се уплиће у борбу за његово усвајање. Описујући много година касније тај свој разговор с Његошем, Ненадовић је реченице свога саговорника формули-

⁹³⁾ По мишљењу штампарских стручњака, које је аутор овога рада консултовао, за слагање ове књиге, ако би на томе радио средње обучени ручни слагар, који не зна језик текста, било је потребно 24 до 26 радних сати, а то значи три осмочасовна радна дана. У штампаријама, поготову калуђерским, као што је била ова мехитаристичка у Бечу, радило се дневно и по 10 до 14 сати.

⁹⁴⁾ Сарадња, 134.

⁹⁵⁾ Писма из Италије, 18.

сао и дао им смисао какав му је најбоље одговарао. А ако је Његош доиста рекао да је Стојковићу дао свој рукопис да с њим ради „што хоће“, то значи да је унапријед био сагласан да се штампа новим правописом, јер је добро знао по ранијим издањима Стојковићевим⁹⁶⁾ да је он ватрени Вуков присташа. Таквом својом изјавом дао му је пристанак да дјело штампа правописом који је већ одавно био усвојио за своја издања. Према томе, из Ненадовићева причања не може се изводити закључак да је Његошу било непријатно што је „Шћепан Мали“ штампан новим правописом. Оно што на такав закључак наводи, то је само стилизација разговора од стране Ненадовића, присташе старог правописа.

Не могући измирити противурјечне вијести о Његошеву ставу према новом правопису, углавном због Ненадовићевих саопштења, др Дурковић је на крају створио овакав закључак: „Његош је био присталица Вуковог правописа, и у прво време његовом заслугом на Цетињу штампане су неке ствари тим правописом, међутим касније он се држи по страни, јер не жели да крчи пут по том питању, ма да је био идејно уз Вука. Он није хтео да се отворено изјасни јер је сматрао да је то право стручњака. Осим тога при крају живота, био је притешњен болешћу и није могао томе и сличним питањима да посвећује већу пажњу. Ипак, може се рећи да је остао до краја Вуковац. . . Овако болестан Његош није могао ни посвећивати пажњу правописној борби, а камолоу у њој учествовати. Према томе, он није у њој ни учествовао, него у последње време како му је ко штампао тако је примао“⁹⁷⁾ Овоме врло вјешто формулисаном закључку треба додати да је Његош посљедњих година живота био не само „идејни“ присташа Вукова правописа него и практични на тај начин што је своја два посљедња дјела штампао тим правописом. Он заиста није хтио из свог једноставног пристајања уз нови правопис да прелази у неки борбени став, није хтио да се залаже за његово усвајање или да образлаже и брани своје становиште јавно. За овај закључак је сасвим неважно питање да ли је на њега са стране Стојковића у Трсту и Караџића у Бечу вршен утицај да при одлучивању којим ће правописом штампати своја дјела поступи сагласно своме увјерењу или је он те одлуке доносио из властитих побуда. Његош је био за нови правопис, одобрио је да се „Шћепан Мали“ штампа тим правописом, а за „Кулу Ђуришића и чардак Алексића“ је касније сам одредио да се штампају новим правописом. Нема никаквог разлога закључивати

⁹⁶⁾ Његош је још у децембру 1849. добио од Стојковића каталог његових књига, из којег је могао сазнати којим правописом штампа своја издања. Писма III, 421.

⁹⁷⁾ Дурковић: Сарадња, 136.

да је неко други о томе доносио одлуке, а не он сам, нити има повода за претпоставку да га је неко стављао пред свршен чин и на тај начин принуђивао га да прихвата туђа рјешења као своја.^{97а}

VII

У својим српски писаним Успоменама Стратимировић прича како се Његош жалио крајем септембра 1850. на своју болест: „А често рече, показавши на прса своја: „ето, видиш, Боко, ту је смрт!“ — Саветовао сам га да иде у Беч и тамо славне лекаре да консултира“⁹⁸) У њемачки писаним Успоменама пак каже: „Савјетовах му да најприје једну зиму проведе у Напуљу, па ако потпуно не оздрави, да дође у Беч и да се подвргне лијечењу др Шкоде, знаменитог специјалисте за болести груди и срца. Он ми то обећа“.⁹⁹) Да је Његош у Бечу, не послушавши Стратимировића да прво пође у Напуљ па потом у Беч, и поред све кратке боравка и преоптерећености послом и другим бригама, заиста консултовао др Јосипа Шкоду, сазнајемо из једне новинске вијести. Ту се каже да га је „утјешило мишљење некоег вредног надлиечника рођеног Чеха, који је нашао, да његова болест није била ни кронична ни погибелна“.¹⁰⁰) Тај „надлиечник, рођени Чех“, није био нико други него универзитетски професор др Јосип Шкода, који ће идуће, 1851, опет у Бечу лијечити Његоша и увјерити се да ова прва дијагноза, ако ју је он заиста дао, није била тачна.¹⁰¹) Овом приликом је др Шкода савјетовао Његошу да зиму проведе у Напуљу, као што му је савјетовао и Стратимировић на Цетињу.

Јосип Шкода рођен је 10. децембра 1805. у Пилзену, у Чешкој. Од 1825. студирао је у Бечу медицину, а промовисан је 1831. Након промоције служио је у Чешкој као котарски лијечник, а 1833. добио је мјесто секундарног љекара у Општој болници

^{97а}) У својој расправи „Његошев однос према Вуку и његовом правопису“ (Прилози за књижевност... књ. XX, 1954, 1—2, 29—48) др Никола Банашевић заступа исто становиште: да су два последња Његошева дјела за његова живота штампана новим правописом по његовој жељи (стр. 46—48). Према су резултати његовог истраживања довољно јасни и убједљиви, сматрали смо потребним осврнути се укратко на то питање баш с разлога што његов предмет улази у оквир ове наше радње, те да неким новим разлозима поткријепимо Банашевићеве резултате.

⁹⁸) Успомене, 51.

⁹⁹) Was ich erlebte, 83.

¹⁰⁰) „Народне новине“, 16/1850, 300, 829 (1) од 3. децембра.

¹⁰¹) Описујући ток Његошева лијечења у Бечу 1851, Стратимировић каже: „Он овде позове славног професора Шкоду, да га саветује... Лекови и нега учине да му се стање побољша... Турбекулоза у десним плућима заустави се, али почему су лева плућа сасвим исчезла била, добије такозвани анеуризма“. Успомене, 51, У њемачки писаним Успоменама пак каже: „Поред туберкулозе развила се опасна мана срца и анеуризам аорте“. Was ich erlebte, 84. За пола године болест се није никако могла развити до ових размјера. Несумњиво, стање је у јесен 1850. било озбиљно, макар то проф. Шкода није пацијенту отворено рекао.



*Др. Јосип Шкода, професор универзитета у Бечу, лијечио је Његоша
1850 и 1851 године, за вријеме његова боравка у Бечу.*

у Бечу, гдје се под руководством знаменитог практичара Карла Рокитанског бавио нарочито патолошко-анатомским студијама као и физикално-дијагностичким истраживањима до 1840 (усто је привремено руководио једном котарском лијечничком станицом за сиромашне), а потом је преузео као ординирајући лекар власти-ти одио за грудоболне с титулом примаријуса (од 1841). Истовремено се налазио тада и на челу једне станице за унутарње и једне за кожне болести. Именован је за професора 1846, па је тек тада развио свој познати благотворни наставнички рад на подручју физикалних метода истраживања, које су му прибавиле свјетску славу и многобројна одавања почаста из иностранства, а поред тога привукла ванредно велики број слушалаца из студентских и лијечничких кругова специјално ради изучавања технике физикалне дијагностике. Послије 25-годишње активности он је у почетку 1871. из здравствених разлога дао оставку на професуру, те је живио сасвим повучено до своје смрти 13. јуна 1881.¹⁰²⁾

У својим предавањима на Бечком универзитету први се почео служити народним, њемачким језиком. У науци се сматра једним од највиднијих представника тзв. младе („нове“) бечке медицинске школе. Његова је основна заслуга за медицину аскултација и перкусија, која му је дала право да се сматра једним од оснивача физикалне дијагностике. Он је чинио покушаје да класифицира звучне појаве при перкусији грудног коша по њиховој висини и тембру: глухи — јасни, тимпани — приглушени, високи — ниски итд. Неки га учењаци сматрају „терапеутским нихилистом“ због његовог становишта израженог овим ријечима: „Ми можемо распознати, описати и разумјети болест, но ми не треба чак ни да мислимо о могућности утицања на њу било каквим средствима“. Полазећи од тога, др Шкода је сматрао да сва љекарска дјелатност треба да се ограничи постављањем што је могуће тачније дијагнозе, која би се заснивала на свим физиолошким методама истраживања.¹⁰³⁾

У вријеме када се Његош обратио Шкоди ради консултације о болести, налазио се овај скоро на врхунцу своје научничке славе. Нема никакве сумње у његову савјесност и вољу да Његошу помогне у тешкој невољи, али с обзиром на његово гледиште о задаћи љекара и на његову несклоност да пацијентима

¹⁰²⁾ Biographisches Lexikon der hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Berlin — Wien, 1934, Св. V Стр. 300—301; Ottuv slovník naučný Prag 1906. Св. 24. Стр. 638—639.

¹⁰³⁾ Бољшаја медицинскаја енциклопедија (Москва). Том 35. Стр. 46. Видјети још о њему исцрпни чланак др Милана Јовановића—Батута: Карло Рокитански. „Српска зора“ (Беч), 3/1878, 9, 178—179. Ту се опширно говори о дојојци знаменитих љекара.

говори шта је нашао приликом прегледа¹⁰⁴⁾, треба ону вијест о његовој „утјешној дијагнози“ схватити тако да он, пошто је видио у чему је ствар, није Његошу рекао истину, али је ипак покушао да на њега дјелује психотерапеутски. Његош је и без тога лијечничког охрабрења имао разлога да у Трсту буде добро расположен, те да на неупућене оставља утисак здрава човјека, па је такво његово држање могло завести и тршћанског новинара да о његовом здравственом стању јави: „Још кад је прие из Црнегоре овамо приспио био, његово се здравље сто по сто пута поправило било. Сада пак у повратку из Беча, тко га је год видио, рекао је да је најздравији. Пут и промиена зрака много су га опоравили, а зар и утишно мнение нијеког врједног надлиечника рођеног Чеха, кои је нашао, да његова болест није била ни кронична ни погибелна. При свему томе савиетовао му је овај лиечник да ову зиму проведе у Италији.“¹⁰⁵⁾

У својим Успоменама Стратимировић каже за др Шкоду да је био „добар Славен и пријатељ мој“, а о свом повратку са Цетиња каже: „Повратим се у Беч, куд неколико месеци после тога и владика Петар дође“, па затим прича о његовом боравку и лијечењу у Бечу 1851.¹⁰⁶⁾ То значи да он није знао да је Његош долазио у Беч 1850, или пак није из неких разлога хтио да говори о томе. Ако он доиста није у Бечу видио Његоша овај пут, могао је из новина сазнати о његовој одласку из Беча, но он ни то не спомиње. Према томе. Његош се није користио његовим пријатељством са др Шкодом, него му се сам или преко неког другог пријатеља обратио и консултовао га. Та околност упућује на претпоставку да Његош није баш много полагао на ту консултацију, или бар није хтио да се у вези са његовом болешћу ангажује више људи. Овом приликом је ипак стање његовог здравља било много боље него што ће бити идуће године након повратка из Италије, када ће га опет прегледати и лијечити др

¹⁰⁴⁾ Као очевидац Стратимировић говори о једном разговору између Његоша и проф. Шкоде у Бечу 1851: „После једне аускултације Шкодине, који је владика Петра јако заволео био и сажалевао га, — опази владика да је др. Шкода врло жалостан. Владика га освоји, у колико се сећам немачки: *E, докторе, wie steht es, wie lange kann ich noch leben?* — Шкода се збуни и стане се извијати. На то се владика обрати мени: *Каж ми, Ђоко, да сам ја владика црногорски, да се ја смрти не бојим. Теби је извјесну истину казао, — реци ми ти!* — На то нисам могао друкче но истину му рећи, да је тако болестан, да може истина дуже живети, али да може и напрасно умрети. Кад је тако Божја воља — рече Петар, — ја јој се клањам. Само нећу овде да умрем, већ идем у моју Црну Гору.“ Успомене, 51.

¹⁰⁵⁾ „Народне новине“, 16/1850, 300, 829 (1) од 31. децембра.

¹⁰⁶⁾ Успомене, 51. У немачки писаним Успоменама каже: »*Dr Škoda war ein guter Slave und er nahm sich mit dem grössten Eifer Slavenfürsten an» Was ich erlebte, 84.*

Шкода,¹⁰⁷⁾ али овај пут у присутности Стратимировића, који о томе врло опширно прича у обје своје књиге.

Занимљиво би било према дневницима др Шкоде, који су, како смо информисани, сачувани у Бечу и служе као научна грађа за изучавање историје медицине, установити шта је он забиљежио о Његошевој болести 1850. и 1851. Но то би био посао за једног медицинара-историчара.

VIII

„Србске новине“ су прве објавиле да је Његош „како чујемо“ имао „задатак свога свраћања у Беч“ измирење владике Платона Атанацковића с патријархом Јосифом Рајачићем. На основу тога дописа из Беча Његошев сестрић Стефан Перовић Цуца пише из Београда свом пријатељу др Вилему Ламблу у Праг да је Његош баш ради тога измирења долазио у Беч: „Владика је у Беч ишао да помири владике из Војводине који су нешто у завађи били, и он је у томе доста успио.“¹⁰⁸⁾ То исто мишљење и на основу истог извора касније су понављали и други писци, па је изгледало као да је оно опћенито прихваћено у науци као тачно.

Тај извјештај, који представља најопширнију новинску вјест о Његошевој мисији у Бечу, гласи: „У Бечу, 8 дец. У недељу 3-га дец. били смо обрадовани једва дочеканим гласом, да су се св. патријарх и остали архиереи са владиком Платоном, уочи исте недеље око 6 сатиј у вече, помирили и то посредовањем и у присуству светлог господара и владике црногорског, кои је оставивши овај леп спомен за собом и испунивши најтоплиу жељу своју, и као што чујемо и сам задатак свога свраћања у Беч, одпутовао рано у исту недељу у Италију, а имено у Напољ, бољег здравља ради. Колико нам је помирење ово мило било, толико нам је милије дошло, чрез кога је учињено, јер се и опет обистинило, да Србину тек Србин добро желити и помоћи може.

„Но јошт истог вечера разби нам се лепиј сан наш, сан слоге и љубави и сложног за народ и цркву делања, које би се тек тако озбиљно, искључиво и бар с надеждом успеха, предузети могло. Од свега гласа толико нам остаде истине, да је владика црногорскиј за време свога овде бављења озбиљно око тога радио, да су тим поводом архиереи уочи горе речене недеље, око 5 сатиј у вече, код св. патријарха скупљени били, и дело помирења св. патријарху поверили да је после разласка њиовог

¹⁰⁷⁾ Љубомир П. Ненадовић: О Црногорцима. СКЗ, књ. 212. Београд 1929. Стр. 139. Стратимировић у обје књиге на наведеним мјестима.

¹⁰⁸⁾ „Историјски записи“, 9/1956, XII/1—2, 336.

господар Црне Горе са вл. Платоном патријарху дошао и да св. патријарх са вл. Платоном изљубио и помирио, али условија нису начисто изведена била, и ту ствар запне. Вл. Платон склони се, да резигнира на бачку, но под условијем, да у Темишвар дође, ако вл. Живковић премести се у бачку, иначе у Вршац. Св. Патријарх пак, ние био од остали ахиереја реч добио на икакво условије, но само да вл. Платон на бачку резигнира и безусловно у његово друштво ступи, па како сврше заједно. И тако на том остане, да се ствар и с те стране јошт једанпут збору архиерејском предложи, како ће се свршити, не знамо, за сад, пак, тек само надежду помирења имамо. . .¹⁰⁹

Његошу су одраније биле добро познате обје завађене странке. Он је имао неких односа и са патријархом Рајачићем и са Платоном Атанацковићем. О Рајачићеву држању према њему писали су прота Љубо Влацић,¹¹⁰ Душан Вуксан¹¹¹) А. Вучегић¹¹²) и др. Љубомир Дурковић-Јакшић¹¹³) доста општирно. Из свих тих документованих радња јасно се разабире да је Рајчић мрзио Његоша и користио сваку прилику и могућност да му напакоти, да га денунцира и понижава. Па ипак је Његош 1 јануара 1850. послао преко њега Обилића медаљу Миливоју Петровићу Блазнавцу „за витешку борбу, коју сте показали у свим бојевима против непријатеља српске народности“.¹¹⁴) Блазнавац је преко Рајачића заблагодарио Његошу на овом одликовању, а Рајачић је искористио прилику да, спроводећи ту захвалу, напише Његошу прилично општирно писмо и да му у њему, поред свих конвенционалних комплимената, изрази и своје негодовање због једног другог, сличног одликовања.

У том писму из Беча од 5. фебруара 1850. патријарх се горко жали како су га „скоро непроходиме препоне свуда сретале, и да сам више с нашим људима посла, бриге и неугодности имао нежели с непријатељем Мађаром“. Затим упућује Његоша на свој „Опроштај с народом Војводине“, који је издао у облику брошуре пред свој одлазак из Карловаца у Беч, а у њему — ка-

¹⁰⁹) Дурковић: Штампа, 191—192 („Српске новине“, 17/1850, 139 од 14. децембра).

¹¹⁰) Забрана свечаног дочека Његоша у Далмацији на повратку из Русије са посвећења за епископа. „Записи“, 4/1930, VI/6, 367—371.

¹¹¹) Његош и епископ Рајачић. „Зетски гласник“ од 22. априла 1939.

¹¹²) Владика Раде, гувернер Лилијенберг и владика Рајачић 1832—33. године „Срђ“, 5/1906, 275—284; Исправе из преписке Лилијенберг — Рајачић и владике Рада године 1832. и 1833. Приопћио — „Срђ“, 6/1907, 3, 110—117; 4, 164—167; „Глас Црногорца“, 35/1906, 31, 2—3.

¹¹³) Сарадња, 107.

¹¹⁴) Писма III, 423. На овом мјесту писмо је погрешно насловљено: Стевану Книћанину. Његош је Книћанину послао Обилића медаљу с писмом од 14. јануара 1849 (Писма III, 407), а овај му је одговорио 7. марта 1849 („Историјски записи“, 1/1948, I/3—4, 197). „Народне новине“, 16/1850, 72, 197 (1) од 28. марта објавиле су о Блазнавчеву одликовању један допис из Котора.

же он — „могли сте моја страдања и сав положај наше ствари до оног времена разабрати“.¹¹⁵⁾ Сврха овога упозорења на Опроштај од 20. јула 1849, који се по патријарховој наредби морао читати по свим српским црквама у Војводини, била је да се Његошу каже како је своје Обилића медаље давао и недостојним људима. Патријарх је при томе мислио на свог главног противника из времена мађарске револуције, Ђорђа Страцимировића, коме је Његош послао Обилића медаљу на Аранђеловдан 1848.¹¹⁶⁾

У том свом Опроштају, на који упозорава Његоша, патријарх је између осталог написао и ово: „Ја сам предвидио да ће Г. Георгије Стратимировић моју заповед преступити, из Беча одма доле доћи, и о томе радити, да мене уклони, а себе војводом учини. Ово без Твоје грдне штете, без Твоје пропасти бити неби могло; јер би те посао овај с пута законитости и у стање Ребелије бадио био. — Желиш знати како? Ево како: за изабрати Војводу морала би се Скупштина, Сабор држати. Сабор уредниј држати се ние могао, јер ни четврта част Војводине у нашим рукама ние била, а кроме тога свака народна скупштина била је због ратнога стања од озго забрањена. Сабор дакле био би само частиј, а не законитиј. На Сабору том старало би се за то, да већина гласова на С. падне. Цар наш и његово Министерство таквога и тако изабранога Војводу нигда признао, ни потврдио неби; јер Војвода мора бити таки човек, кога Цар кога Министерство као верна, храбра, искрена зрела познае, коме може толики Народ толико војску и Градове у Војводини с' мирном савести поверити; Војвода мора бити човек у високом војничком степену. — Сад ми кажи Народе мој! били Његово Величанство Стратимировића, кои у никаквој административној струци ни једнога дана служио није; који ништа друго у војсци царској него Лајтнант и то само годину или две дана био није, пак и то давно оставио, би ли велики наш премилостиви Император њега, као Србскога Војводу признати и потврдити могао? — Ти би може бити захтевао; Цар учинити не би могао; Ти би се противио; Цар би те за непослушна, за противника, за Ребела прогласио, пак би Те као и Мађара тукао; у најмекшем случају Ти би се с Твоим избором пред целим светом осрамотио. — Да је о томе речени Г. Стратимировић озбилски све до долазка Г. Бана радио, сведочи његов против мое заповеди одлазак из Земуна у Карловце, где је главни одбор у своју мрежу уловио, на чело његово себе поставио, ко-

¹¹⁵⁾ „Историјски записи“, 1/1948, I/3—4, 202—203. Његош се налазио у Прчању кад је добио ово писмо. Изгледа да је добро схватио његов смисао па се на рачун његов смијао. Поп Вук Поповић је том приликом био присутан, па 24. марта 1850. пише Караџићу: „Патријара му је ономадне писао захваљујући му на дару што га је послао полковнику Петровићу и весело му је о овоме говорио“. Вукова преписка VII, 106.

¹¹⁶⁾ Писма III, 399—340. Ово писмо је објављено први пут у карловачком „Наплетку“ бр. 17 од 30. децембра 1848, а потом је више пута прештамповано.

мисије, које су Немце, Словаке и Чифуте по Бачкој у име Твоје глобиле, изаслао; прокламацие против мене по Народу простирао; по Бачкој тумарао, и у Жабалъ неку скупштину свои повереника заказао. У његову духу су наше Новине писале; Твога Патријарха и Управитеља и опуномоћеног Повереника, грдили и црниле“.¹¹⁷⁾

Говорећи у писму Његошу о том свом Опроштају, патријарх наглашава и увјерава да „све што сам тамо рекао оснива се на правој Божјој истини“, дакле и све оно што је, поред осталог, рекао и о Стратимировићу. Патријарх је несумњиво читао у орлским новинама текст Његошева писма Стратимировићу, које му је послао с Обилића медаљом, а тако исто и чланке поводом тога одликовања. То су писмо донијеле „Србске новине“ баш у вријеме кад је Стратимировић дошао из Беча у Земун да учини подворење патријарху, који се ту као глава Народног одбора био склонио од Мађара.¹¹⁸⁾ Стратимировић је коначно одатле побјегао од патријархових чувара у Карловце и потом повео ону акцију о којој се у Опроштају опширно говори. Разумије се, није могло бити патријарху право што се о његовом одметнику онако симпатично и похвално пише као о народном хероју, и то у службеном српском листу, а и у другим листовима онога времена. Стога патријарх хоће својим писмом да каже владици: ево прочитај, види кога си ти онако одликовао и похвалио, види шта је тај човјек против мене радио! И не само то, него у писму изричито каже: „Могу Вас уверити, да и(х) мало има достојни(х), који тај отмени лик носе“, тј. мало је достојних који носе Обилића медаљу. А њу су тада носили само три учесника у борбама против Мађара. Блазнавца он сматра, дакако, достојним; Книћанина такође ваљда сматра достојним, али Стратимировића никако. И само ради тога да ово рече Његошу, да га укори, написао му је то писмо и упутио га да прочита Опроштај.

Па ипак, и послѣје тога писма и пријекора Његош је те исте године и лично примио као госта, уз велике почести и поновно одликовање, Ђорђа Стратимировића, о чему су писале многе но-

¹¹⁷⁾ Цитирано према сагласном тексту код Стратимировића: Успомене, 158—160 и Платона Атанацковића: Аналитика писма његовим блаженством господином патријархом Јосифом Рајачићем под 22-гим Ноемврија 1849 Епископу Платону Атанацковићу послатога. У Бечу 1850. Стр. 124—127.

¹¹⁸⁾ „Србске новине“, 16/1849, 2 од 4. јануара (Дурковић: Штампа, 165).

вине.¹¹⁹⁾ Тим својим поступком он је несумњиво опет расрдио старог патријарха. А сад се јавља као посредник за његово измирење с новоименованим бачким епископом.

Платон Атанацковић, друга странка у овом спору, био је епископ у Будиму за вријеме мађарске револуције. Након српског устанка у Војводини, пошто се патријарх Рајачић ставио на чело српског покрета, Атанацковић се нашао у врло незгодном положају. Раније понуђено му мјесто начелника одјељења за православну цркву у мађарском министарству он је успио вјешто одбити, али је био присиљен да се прими управе над цијелом српском црквом под мађарском влашћу пошто је Рајачић био проглашен издајником. Нешто касније именован је за епископа бачког у Новом Саду, па се — пошавши на нову дужност — придружио српској војсци под командом Стратимировића код Србобрана и с истом војском прешао у Срем.¹²⁰⁾ Окривљујући га због сарадње с Мађарима, патријарх је одбио да призна његово именовање за бачког епископа, па је око тога између њих избио сукоб, који је дуго трајао и пријетио да изазове расцеп у српској цркви у Војводини.

Његош је имао неке везе, додуше врло давне, а можда и само индиректне, са епископом Атанацковићем. Кроз те везе он је о овоме просвијећеном епископу, каснијем предсједнику и великом добротвору Матице српске, могао добити исцрпне информације, те стећи јасну слику о његовој личности, нарочито у његову раду и карактеру. Није искључено да му је и Стратимировић приликом посјете на Цетињу штошта причао не само о свом великом непријатељу, Рајачићу, него и о свом добром пријатељу Атанацковићу¹²¹⁾ као њихов добар знанац још из доба револуције. Тек, он је о обје странке био добро обавијештен.

¹¹⁹⁾ Поп Вук Поповић је писао Карацићу о том свечаном дочеку: „Владика црногорски послао је (колунелу Стратимировићу) три одјевена коња и 6 перјаника, и до 200 Црногорацах срели су га усред поља с пуцањем из пушаках и код манастира из топовах. Даровао му је владика један турски јагаган са сребрним корицама и преко града идући на пароплов носио га је у руди“ (Вукова преписка VII, 99). „Пред манастир изашао му је владика у сусрет, па се с њим изљубио пријатељски. До оноћи провели су вријеме у разговору на француском, руском и српском језику и у различним играма. На поласку даровао му је владика један велики нож сребрни и поздравио га је с пуцањем из топова и пушака. Мио му је био нож владин и један читав дан носио га је у руди кроз град, дичећи се и хвалећи се њиме својим пријатељима“ (Вукова преписка VII, 101).

¹²⁰⁾ Р. Грујић у Енциклопедији СХС, с. в. Атанацковић, Платон. Видјети још: Платон Атанацковић, епископ бачки. „Србске илустроване новине“ (Нови Сад), 1/1881, 7, 99.

¹²¹⁾ Платон Атанацковић је долазио из Новог Сада у Беч нарочито ради тога да би венчао Стратимировића 10. маја 1854: „Кум ми је био кнез Михајло Обреновић, стари сват генерал гроф. Шлик, а девер Пуца—Перовић. Венчање је обавио епископ Бачки Платон Атанацковић у грчкој цркви у Бечу“. Успомене, 67. Was ich erlebte, 106.

Вега између Његоша и Платона Атанацковића настала је посредовањем Вука Караџића 1841. Његош је молио Вука да се постара за једног учитеља, који би био вољан доћи на рад у Црну Гору, а Вук је ту молбу пренио Атанацковићу. „И септембра 1841 Платон извештава Вука да је нашао учитеља за Црну Гору, да му је име Лазар Влаховић и да је родом из Карлова у Банату; даље да је донео са собом препоруку у којој га хвале у погледу образовања и способности за учитеља; да га стас квалификује за Црногорца, да има 28 година.“¹²²⁾ У том писму Платон даље каже: „Сад не остае друго него да ви светог владику известите, па да пошаље путни трошак. Јавите ми, ваља ли му се од истине за пасош старати? да сирома узалуд не тражи.“¹²³⁾

Осим Вука Његош је ангажовао за исту ствар још једног свог пријатеља. Руски дворски савјетник Александар Владимиrowић Чевкин по његовој молби тражио је такође учитеља за цетињску школу. У свом писму од 8/20. новембра 1841. из Беча он, поред осталог, обавјештава Његоша о извршењу те молбе, па каже: „Уз ово Вам достављам писмо епископа грчког у Гештиг. Атанацковића, односно учитеља којег сте ми наручили да пронађем за цетињску школу. Чини се да ћете бити њим задовољни; ја ћу му дати новац за путне трошкове и рекао сам да ћете му Ви дати годишње сто до сто десет червонаца, тј. 500 гулдена сребра. Уколико он ускоро дође из Угарске овамо, ја ћу га послати к Вама и лично му ручити на Ваше име пакет из министарства, у којем се садрже знаци одликовања св. Ане I степена и писмо од Несељрода.“¹²⁴⁾ С границе црногорске јавио је дописник „Србских новина“ 1. јануара 1842. о Влаховићеву доласку у Котор.¹²⁵⁾ И не само да је на Цетињу вршио дуго година службу учитеља него су му појвераване и многе друге мисије, нарочито дипломатског карактера. Његош је могао из многих извора, али највише од самог Влаховића, да добије изврсне информације о Атанацковићу, те на основу њих да стекне мишљење о њему као човјеку који је био свакако један од најкултурнијих српских епископа у Војводини.

О свом црквено-политичком спору с патријархом Рајачићем Платон је написао и објавио у Бечу посебну књигу, у којој је документарно приказао суштину спора и дао своју одбрану од оптужби.¹²⁶⁾ Та је публикација занимљив докуменат за познавање водећих људи из четрдесетомашких револуционарних и реакционарних дана, у којима је патријарх Рајачић играо и водећу

¹²²⁾ Др Петар И. Поповић. Један Војвођанин у служби Црне Горе. Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду. Књига II. Нови Сад 1957. Стр. 22.

¹²³⁾ Вукова преписка I, 530.

¹²⁴⁾ Споменик САН, LXXXI, стр. 26.

¹²⁵⁾ „Србске новине“, 9/1842, 5 од 31. јануара (Дурковић: Штампа, 108).

¹²⁶⁾ Види биљешку 117.

и слугањску улогу. Пошто сама суштина спора не улази у оквир ове радње, из те књиге нећемо црпсти грађу, премда би то било и од ширег интереса иако је ствар чисто црквено-политичке нарави.

У овом спору аустријска влада је у ствари била на страни Атанацковићевој,¹²⁷⁾ али није жељела да своје односе с патријархом и даље погоршава, па јој је било веома много стало до тога да се они измире, али тако да патријархпусти. На патријарховој је страни стајала и руска дипломатија, преко које је он добијао субвенције из царске благајне¹²⁸⁾ и уживао велики углед код руске владе. И због тога аустријска влада, која се у то вријеме старала да у свему угоди руском цару, није жељела огорчавати патријарха и пружати прилику и повод руској дипломатији да се мијеша. Да би могла помирљиво дјеловати на завађене стране, аустријска влада је затражила да се архијерејски сабор одржи у Бечу. Патријарх је видио куда нагиње влада, па је покушавао да се одупре. Стога је читав рад сабора текао с великим потешкоћама, о чему су новине, додуше неисцрпно, често писале. Тако се у једној вијести каже: „Од скупа архијерејског овдије неће опет бити ништа. Прекјуче је дошло министарству од св. патријарха писмо, у којем му јавља, да он скуп тај неможе нигде на другом миесту држати, осим у Карловцима“.¹²⁹⁾ Затим се у истој вијести даље каже: „Његово је Величанство потврдило предложеније министарства, којим се г. Платон Атанацковић поставља за епископа бачког. Ово ће се можда сутра званично обнародовати“. На тај начин се већ стављало до знања патријарху да влада неће одустати од своје одлуке да цар именује Платона за бачког епископа чак ни у случају ако би се архијерејски сабор одржао у Карловцима. Изгледа да је патријарх брзо одустао од свог захтјева и пристао да се сабор одржи у Бечу. Новине су јавиле да су „од прие неколико дана овдије [у Беч] стигли позвани епископи грчко-источне цркве из Седмоградске, славенских земаља и Далмације на синодско засиједање. Они су управо извршили уобичајене посјете свим министрима, те ће њихова савјетовања неодложно започети“.¹³⁰⁾ Скоро истовремено је јављено да је у Беч стигао и патријарх Рајачић „те ће председати у синоди, која има у црквеним пословима овдије своје сједнице“.¹³¹⁾

¹²⁷⁾ У својој књизи Атанацковић објављује документе о томе да га је цар, који је по законима био за то надлежан, 20. јуна 1848. именовао за епископа бачког, а 25 јула је краљевски намјесник у Мађарској, Стефан, упутио окружницу „Бачке греконесоедињене дијецезе обштеству“, стављајући у њој до знања вјерницима да им је Платон законити епископ.

¹²⁸⁾ „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3, 198.

¹²⁹⁾ „Народне новине“, 16/1850, 230, 680 (2) од 7. октобра.

¹³⁰⁾ »Agramer Zeitung«, 25/1850, 239, 665 (1) од 17. октобра.

¹³¹⁾ „Народне новине“, 16/1850, 241, 671 (1), од 19. октобра.

Сви епископи на челу с патријархом присуствовали су и чинодјејствовали на свечаној литургији уочи отварања сабора, о чему су новине јавиле 20. октобра (н).¹³²⁾

Иако је по новинским вијестима изгледало да ће сабор протећи у миру и слози, убрзо се показало да ће у његовом раду искрснути многе потешкоће. У првом реду, још прије почетка засједања, искрсло је питање односа између румунске и српске цркве, на чему је међу епископима дошло до подвојених мишљења, те су то питање неријешено морали препустити влади да га она ријеши.¹³³⁾ И тек што је то питање некако скинуто с дневног реда, новине су јавиле: „...Осим ове поцијепаности међу грчко-несједињенима још је један други моменат изазвао неслогу. Наиме влада је садањег грчко-несједињеног епископа будимског, Платона Атанацковића, десигнирала за епископа бачког. Против ове десигнације патријарх је дјелимично из политичких, а дјелимично из разлога смирења изнио прошлост овога епископа, који је прихватио именоване од стране мађарске владе за архиепископа карловачког на мјесто суспендираног патријарха. Скоро изгледа као да у овом синоду лични интереси играју извјесну улогу“.¹³⁴⁾ Због тих сукоба и неслагања рад у сабору није могао редовито започети, па су о томе новине јављале 24. октобра: „Од архијерејског збора још ништа ново немамо. Епископи се сваки дан код св. патријарха, приватног савиетовања ради, састају, али прави званични почетак још није учињен. Сва је прилика, да ће се савиетовање држати код св. патријарха, који је простран квартир баш до Стефанове цркве, с друге стране од архиепископа римског, узео“.¹³⁵⁾ Патријарх није без разлога узео осморособни стан у центру града и у њему, код толико службених и других просторија, одржавао сједнице сабора, а нарочито претходне састанке. Он је хтио да на сваки начин осујети Платонов покушај да незван долази на те састанке и сједнице. У јавне просторије он би могао доћи и својим говором утицати на друге епископе, а у приватни стан му није било приступа. И тако он није уопште присуствовао ни једној службеној сједници сабора.

Баш уочи самог Његошевог доласка у Беч, 16/28. новембра, јавили су новинама бечки дописници да „ствари цркве източне већ су докончане“.¹³⁶⁾ Међутим, епископи се нијесу разишли из Беча. Од свршетка саборских сједница прошло је 16 дана до Његошеве интервенције за измирење патријарха и епископа Платона. Измирење је извршено у патријарховој приватној резиденцији у 6 сати послерије подне истога онога дана када је Његош писао Јелачићу и молио га за интервенцију код кнеза Шварценберга да дâ одговор на његов демарш или питање.

¹³²⁾ »Agramer Zeitung«, 25/1850, 246, 683 (1) од 25. октобра.

¹³³⁾ »Народне новине«, 16/1850, 259, 725 (1) од 11. новембра.

¹³⁴⁾ »Agramer Zeitung«, 25/1850, 246, 683 (1) од 25. октобра.

¹³⁵⁾ »Народне новине«, 16/1850, 257, 720 (2) од 6. новембра.

¹³⁶⁾ »Народне новине«, 16/1850, 265, 742 (2) од 18. новембра.

За руско-аустријске односе у оно вријеме карактеристично је како је руска дипломатија гледала на овај сукоб међу српским епископима. Док је аустријска влада била одлучно на страни Атанацковића, дотле је руска била на страни патријарха Рајачића. Као побједник је изашао Атанацковић, иако његови биографи тврде да је своју књигу „Аналитика“, која је садржавала његову одбрану, „спалио и можда је одисте још само један једини примерак у животу“.¹³⁷⁾ Становиште руске дипломатије према патријарху, а у вези са овим спором, види се из тајног извјештаја анонимног руског дипломате из Беча, у којем се каже: „Како изгледа, ствар епископа Платона је незнатна. Но мудри патријарх је предвидио куда ће ствар поћи, па како су га многи представљали као интриганта, слабог, каприциозног старца, грдили га, клеветали, он је ћутао, трпио и припремао народу дјело, за које је сада народ дужан да га поштује скоро не мање него за сав његов труд и подвиге у вријеме бившег политичког покрета Срба. И народ, који је увидио сада сву патријархову бригу о цркви, није могао да му не изрази своје осјећање привржености и наде коју у њега полаже. Још прије сам писао о дочеку који му је приредио народ при његовом повратку из Беча у Карловце. То је заиста био свечан пут. Српски народ је добро разумио кога је и зашто тако дочекивао.

„Епископ Платон, прича се, већ је доставио своје књиге¹³⁸⁾ св. патријарху и ових дана отпутовао у Нови Сад. Патријарх је послао постви Новосадске епархије окружницу, у којој признаје Платона за њеног епископа (скидајући ранију забрану), а вјероватно ће ускоро епископ Платон добити и патријархову повељу-синђелију“.¹³⁹⁾

Како смо видјели, Његош је свакако прије подне молио Јелачића да посредује за очекивани одговор кнеза Шварценберга и у том писму рекао да би желио већ сјутрадан да отпутује из Беча. Тога дана послје подне око 5 сати састали су се српски епископи код патријарха на вијећање, па су се убрзо повукли оставивши патријарха самога. Затим је у 6 сати дошао Његош у пратњи Атанацковића у патријархов стан. Том приликом је дошло до измирења. Из тока ових догађаја јасно се види да је Његош био одлучио да путује и прије него је могао знати хоће ли посредовати за измирење или не. Затим, само посредовање је извршио тек онда кад је већ била донесена одлука за одлазак из Беча и када су сви важни послови били обављени. Стога се не

¹³⁷⁾ „Српске илустроване новине“, 1/1881, 7, 97.

¹³⁸⁾ Ту свакако извјештач мисли на примјерке књиге „Аналитика“, којом је наводно патријарх био увријеђен и омаловажен пред вјерницима и широм јавношћу.

¹³⁹⁾ „Рускиј архив“, 13/1876, 13/3, 189.

може сматрати да је ово посредовање било циљ Његошева доласка у Беч, како су то јавиле новине, а према њима прихватили и неки писци.

* * *

Кад је ријеч о циљу Његошева пута у Беч у позну јесен 1850, онда треба сматрати на првом мјесту да је то била посјета руском цару у сврху његовог придобијања да дјелује на аустријску владу ради њеног допуштења увоза муниције у Црну Гору. Разумије се, поред те важне и актуелне молбе требало је замолити цара да руска дипломатија узме у заштиту Црну Гору ако би дошло до турског напада на њу. Узгредно, Његош је понио собом рукопис својих pjesама „Кула Ђуришића и чардак Алексића“ да их штампа у Бечу у посебној књижици. На концу, кад је већ ишао у Беч, одлучио је да по Стратимировићеву савјету консултује проф. Шкоду о својој болести и њеном лијечењу. Дошавши у Беч Његош се одмах увјерио да га руски цар неће примити јер још није било одговора на његову молбу од 14. октобра. Истог дана кад је дошао у Беч потписане су „оломуцке пунктације“, чиме је отклоњена опасност рата између Пруске и Аустрије. То је омогућило аустријској влади да промијени своје држање према Турској, а тиме и према Црној Гори. Ову околност је Његош искористио, па се, без руског посредовања, вјероватно уз помоћ бана Јелачића, обратио кнезу Шварценбергу ради уређења црногорско-аустријских односа. У томе је постигао потпун успјех, јер су се односи нагло поправили, а што је било тада најглавније — дозвољен је увоз муниције у Црну Гору. Његошев шеснаестодневни боравак у Бечу искоришћен је у циљу његовог посредовања за измирење патријарха Рајачића са епископом Платоном Атанацковићем.¹

Пошто је у Бечу обавио сва четири задатка, Његош је, успокојен и нешто задовољнији, отпутовао у Напуљ ради опоравка.

RÉSUMÉ DE L'ARTICLE DE M. KLANČIĆ LA MISSION DE NJEGOŠ A WIENNE EN 1850

Pendant les années révolutionnaires 1848 et 49, Petar II Petrović, prince-évêque de Monténégro, a essayé de repousser, par la voie d'une intervention des tracts et des discours sur la population de Bouches de Kotor et de Raguse, un mouvement autonomista et italoophile dirigé par Manin et Tomaseo. Bien que le mouvement dirigé par Jelačić, c'est-à-dire la cour des Habsburgs, ait profité de l'influence de Njegoš sur cette population, les buts du souverain monténégrin étaient toujours suspects aux autorités autrichiennes.

La révolution hongroise étouffée, Njegoš se trouva dans un grand embarras à cause des Turques qui menaçait du côté de la région albanaise la paix frontalière et, du côté de l'Herzégovine,

sous le commandement d'Omer-pacha de Latoš, essayaient même de soumettre le pays. Pour la défense des Turques il a commandé à Londres une quantité de munitions. Cependant, le gouvernement autrichien a défendu l'import de munitions à travers ses régions. Ainsi, le Monténégro resta à la merci des Turques parce qu'il ne pouvait pas autrement se procurer des armes et des munitions.

Njegoš a demandé au gouvernement russe de lui permettre de venir en Russie pour expliquer au tzar russe la situation monténégrine. Il espérait que l'intervention du tzar, se «sauveur d'Autriche», fera abolir la défense d'importer la munition. N'ayant pas une réponse favorable à sa demande, Njegoš décida de partir tout seul à Vienne pour essayer de régler les relations entre le Monténégro et l'Autriche.

Probablement aidé par Jelačić qui se trouvait alors à Vienne, Njegoš a réussi de se mettre d'accord avec le chancelier d'Autriche, le prince Schwarzenberg, pour la permission du transport de munition à Monténégro. C'est depuis cette date que les relations politiques autrichiennes avec le Monténégro ont complètement changé et cette amitié va culminer en 1853 après la mort de Njegoš quand l'intervention de la cour autrichienne auprès du sultane a fait suspendre à Omer-pacha sa campagne de Monténégro.

Cette fois Njegoš a séjourné à Vienne depuis le 25 novembre jusqu'au 15 décembre. A cette occasion il a fait imprimer dans une brochure particulière et pour mettre en pratique l'orthographe de Karadžić, deux de ses poèmes : «La tour des Djurišić» et «La tour des Aleksić», après avoir imprimé avec le même orthographe son oeuvre dramatique «Le faux tzar Šćepan le petit».

Même avant cette visite de Vienne, Njegoš était gravement malade. Il a profité de cette occasion pour consulter Der. Joseph Škoda, medecin le plus fameux et le plus connu de Vienne pour les maladies du coeur et des poumons.

Sous l'impulsion des gens qui étaient probablement bien proche au gouvernement autrichien, l'intervention de Njegoš a fait la paix entre le patriarche Joseph Rajačić et l'évêque Platon Atanaković, des chefs d'église serbes qui s'étaient brouillés.

Après avoir accompli ce devoir avec succès, Njegoš est parti de Vienne, à travers Trieste et Venise, pour Naples, où il a passé tout l'hiver 1850—51 pour se rétablir.

Tout de suite après le retour de Njegoš, l'import de munition a commencé et plus tard des armes aussi, toujours à travers les domaines autrichiennes. Le comportement du gouvernement autrichien vis-à-vis le Monténégro est devenu plus déterminé et bienveillant. Un accord obtenu avec succès entre l'Autriche et la Prusse à Olomutz le 29 novembre 1850, qui a détourné le danger de guerre entre ces deux pays, a rendu possible ce changement de politique de l'Autriche qui n'hésitait plus de perdre la faveur des Turques permettant l'armement de Monténégro.